

SREDNJA ZDRAVSTVENA ŠOLA CELJE
Ipavčeva ulica 10, Celje

KAKO GLEDAMO NA UMIRANJE IN SMRT?

Raziskovalna naloga

Avtorici:

Marija Seničar, 2. e

Sanja Seničar, 2. e

Mentor:

Peter Čepin Tovornik,

dipl. zn., dipl. san. inž.

Mestna občina Celje, Mladi za Celje

Celje, 2014

KAKO GLEDAMO NA UMIRANJE IN SMRT?

Raziskovalna naloga

Šifra: umiranje in smrt

Področje: psihologija

Letnik: drugi

Mestna občina Celje, Mladi za Celje

Celje, 2014

ZAHVALA

Iskreno se zahvaljujema vsem, ki so nama kakorkoli pomagali pri tej raziskovalni nalogi.

Posebej se zahvaljujema mentorju g. Petru Čepinu Tovorniku, dipl. zn., dipl. san. inž., za razumevanje, usmerjanje, spodbujanje in koristne napotke pri izdelavi te raziskovalne naloge.

Za strokovni pregled raziskovalne naloge se zahvaljujema gospe Metki Čede Ciglar, univ. dipl. soc. ped., ter gospe Maji Antonič, prof., ki je nalogo slovnično popravila. Zahvalo namenjava tudi gospe Nini Lobe Selič, prof., ter g. Mateju Korenu, ki sta nama pomagala pri tehnični izvedbi najine naloge. Za prevod povzetka v angleščino se zahvaljujema gospe profesorici Franji Dobrajc, prof. Zahvaljujema se tudi gospe Smilji Pevec, univ. dipl. biol., za koordiniranje raziskovalne dejavnosti na šoli.

Navsezadnje pa se zahvaljujema tudi gospe ravnateljici Katji Pogelšek Žilavec, prof., mag. posl. ved, za vso podporo in zaupanje v najino delo.

Hvala tebi mami, da smo to, kar smo, da začenjama tam, kjer večina končuje.

KAZALO

Kazalo vsebine

ZAHVALA.....	3
KAZALO	4
Kazalo vsebine	4
Kazalo tabel.....	5
Kazalo slik.....	6
Kazalo grafov	7
POVZETEK	8
ABSTRACT	9
1 UVOD	10
1.1 Namen raziskovalne naloge.....	11
1.2 Cilj raziskovalne naloge.....	11
1.3 Hipoteze raziskovalne naloge	11
1.4 Metode dela	12
2 TEORETIČNI DEL.....	14
2.1 Bolečina	14
2.2 Umiranje	14
2.2.1 Pomoč ob smrti	15
2.2.2 Pravice umirajočih	15
2.2.3 Potrebe umirajočega	16
2.4 Hospic	16
2.5 Smrt.....	17
2.5.1 Faze smrti	18
2.6 Žalovanje.....	19
2.7 Sočutje	19
2.8 Tolažba.....	20
2.9 Mir.....	20
2.10 Vera.....	20

3 EMPIRIČNI DEL.....	22
3.1 Vzorec	22
3.2 Čas raziskave.....	23
3.3 Obdelava podatkov.....	23
3.4 Rezultati raziskave	23
3.5 Intervjuji.....	44
3.5.1 Intervju z gospo Metko Klevišar, dr. med. in gospo Julko Žagar, dr. med.	44
3.5.2 Intervju z gospo Jožico Hafner.....	46
3.5.3 Intervju z gospodom Martinom Zverom	47
3.5.4 Intervju z gospo Emo Kovač	49
3.5.5 Intervju z gospodom Francem Vindišarjem, dr. med.....	51
3.5.6 Intervju z gospo Majo Hrastnik	53
3.5.7 Intervju z gospo Alenko Tacol.....	55
3.5.8 Intervju z gospo mag. Vesno Papugo	57
3.5.9 Intervju z gospo Ivano Lapoši	59
3.5.10 Intervju z gospodom dr. Stanislavom Lipovškom.....	60
3.6 PRIMERJAVA REZULTATOV IN RAZPRAVA	63
4 ZAKLJUČEK	68
5 LITERATURA IN VIRI	69
6 PRILOGA.....	70

Kazalo tabel

Tabela 1: Ste se že srečali z umiranjem in smrtjo?.....	24
Tabela 2: Kako pogosto se doma pogovarjate o umiranju in smrti?	25
Tabela 3: Kako pogosto se v šoli pogovarjate o umiranju in smrti?	26
Tabela 4: Kako pogosto razmišljate o svoji smrti in umiranju?.....	27
Tabela 5: Vas je strah, ko razmišljate o vašem umiranju?	28
Tabela 6: Česa vas je strah pri umiranju?.....	29
Tabela 7: Vas je strah, ko razmišljate o svoji smrti?.....	30
Tabela 8: Česa vas je strah pri svojem umiranju?	31

Tabela 9: Vas je strah umiranja in smrti vaših bližnjih?	32
Tabela 10: Česa vas je strah pri umiranju in smrti vaših bližnjih?.....	33
Tabela 11: Kakšno je po vašem mnenju "dobro" umiranje?	34
Tabela 12: Ali bi dovolili- v primeru hude poškodbe ali neozdravljive bolezni, da se vam umetno podaljšuje življenje?	35
Tabela 13: Ali bi dovolil v primeru hude poškodbe ali neozdravljive bolezni, da se vašim svojcem umetno podaljšuje življenje?	36
Tabela 14: Ste seznanjeni o volji vaših bližnjih glede umiranja in smrti?	37
Tabela 15: Kako bi se opredelili do trditve, da sta umiranje in smrt v današnji družbi tabu temi?.....	38
Tabela 16: Kako bi se opredelili do trditve, da je duša neumrljivo bistvo človeka?	39
Tabela 17: Kako bi se opredelili do trditve, da je s smrtjo konec življenja?	40
Tabela 18: Menite, da izobraževanje v programu zdravstvena nega posreduje dovolj informacij oz. znanja za zdravstveno nego umirajočega?.....	41
Tabela 19: Kako menite bi se lahko današnji družbi več pogovarjali o umiranju in smrti?	42
Tabela 20: Koliko po vašem mnenju vpliva vera oz. verovanje na odnos do umiranja in smrti?	43

Kazalo slik

Slika 1: Intervju z gospo Metko Klevišar in gospo Julko Žagar	45
Slika 2: Gospa Ema Kovač, Sanja Seničar in Klavdija Brezovšek.....	51
Slika 3: Gospa Maja Hrastnik, Sanja in Marija Seničar	54
Slika 4: Gospa Alenka Tacol, Marija in Sanja Seničar	56

Kazalo grafov

Graf 1: Ste se že srečali z umiranjem in smrtjo?	24
Graf 2: Kako pogosto se doma pogovarjate o umiranju in smrti?	25
Graf 3: Kako pogosto se v šoli pogovarjate o umiranju in smrti?	26
Graf 4: Kako pogosto razmišljate o svojem umiranju in smrti?	27
Graf 5: Vas je strah, ko razmišljate o vašem umiranju in smrti?.....	28
Graf 6: Česa vas je strah pri umiranju?	29
Graf 7: Vas je strah, ko razmišljate o svoji smrti?	30
Graf 8: Česa vas je strah pri svojem umiranju?	31
Graf 9: Vas je strah umiranja in smrti vaših bližnjih?	32
Graf 10: Česa vas je strah pri umiranju in smrti vaših bližnjih?	33
Graf 11: Kakšno je po vašem mnenju "dobro" umiranje?	34
Graf 12: Ali bi dovolili v primeru hude poškodbe ali neozdravljive bolezni, da vam umetno podaljšujejo življenje?	35
Graf 13: Ali bi dovolili v primeru hude poškodbe ali neozdravljive bolezni, da se vašim svojcem umetno podaljšuje življenje?	36
Graf 14: Ste seznanjeni z voljo vaših bližnjih glede umiranja in smrti?	37
Graf 15: Kako bi se opredelili do trditve, da sta umiranje in smrt v današnji družbi tabu temi?	38
Graf 16: Kako bi se opredelili do trditve, da je duša neumrljivo bistvo človeka?	39
Graf 17: Kako bi se opredelil do trditve, da je s smrtjo konec življenja?	40
Graf 18: Menite, da izobraževanje v programu zdravstvena nega posreduje dovolj informacij oz. znanja za zdravstveno nego umirajočega?	41
Graf 19: Kako menite bi se lahko v današnji družbi več pogovarjali o umiranju in smrti?	42
Graf 20: Koliko po vašem mnenju vpliva vera oz. verovanje na odnos do umiranja in smrti?	43

POVZETEK

Namen raziskovalne naloge je ugotoviti, kaj o umiranju in smrti mislijo dijaki in učitelji Srednje zdravstvene šole Celje, cilj pa, spodbuditi današnjo družbo, da začnejo razmišljati o tej temi.

V teoretičnem delu je opisana zgodovina Hospica, pravice in potrebe umirajočih ter kaj jim pomeni mir.

Osnova za empirični del je bilo 274 anketnih vprašalnikov, ki so jih izpolnili dijaki in učitelji Srednje zdravstvene šole Celje ter 10 intervjujev. Rezultati so pokazali, da so se dijaki in učitelji od 67 % do 90 % že srečali s smrtjo. Doma se dijaki in učitelji v največjem odstotku (od 50 % do 73 %) redko pogovarjajo o umiranju in smrti, tudi v največjem odstotku (od 43 % do 55 %) redko razmišljajo o svojem umiranju in smrti, pri tem jih je najbolj strah bolečine, sledi pa strah pred odvisnostjo od drugih. Dobro umiranje dijaki in učitelji v največjem odstotku (od 31 % do 43 %) razumejo kot umiranje brez bolečin. Da sta umiranje in smrt še vedno tabu tema, se delno strinja od 64 % do 77 % dijakov in učiteljev, zaradi tega bi bilo potrebno še več pogovora in okroglih miz na to temo.

Ključne besede: umiranje, smrt, bolečina, strah.

ABSTRACT

The purpose of this research is to find out what the students and the teachers of The Secondary School of Nursing Celje think of dying and death, the aim is to stimulate our society to start thinking about this topic.

In the theoretical part is described the history of hospice, the rights and the needs of the dying and what peace means to them.

The basis for the empirical part was 274 questionnaires filled in by the students and teachers of The Secondary School of Nursing Celje and 10 interviews. The results showed that from 67 % to 90 % of students and teachers have already met with the death. At home students and teachers (50 % to 73 %) rarely talk about dying and death, mostly they are afraid of pain, fear to be dependent on others follows. The largest percentage (from 31 % to 43 %) of students and teachers understand under the term of well dying the dying without pain. That dying and death are still a taboo subject, with this partly agree from 64 % to 77 % of students and teachers and because of this fact there should be more talk and round table discussions on this topic.

Keywords: dying, death, pain, fear.

1 UVOD

Govoriti o smrti pomeni govoriti o življenju, kajti, če se zavedamo svoje minljivosti, je naše življenje bolj kvalitetno in ga bolj cenimo. O smrti se je treba pogovarjati prej za časa življenja ne pa tik pred smrtjo. Psiholog dr. Trstenjak je rekel: „Znati živeti, se pravi torej znati umreti.“ To pomeni z drugimi besedami: če smo od rojstva odprti življenju, smo odprti tudi smrti.

V naši dosednji vzgoji in izobraževanju smo zelo malo govorili o umiranju in smrti, zelo veliko pa govorimo o podaljševanju življenja, kar se nam zdi pravilno.

Znanost napreduje in z njo zmeda. Po eni strani farmacevtska industrija in medicina napovedujeta skoraj neskončno zemeljsko življenje, na drugi strani ta ista znanost kaže precenjenost in omejenost, pomaga nam tudi z abortusom in evtanazijo. Zato in tukaj so se nama zastavila vprašanja, na katera sva želeli konkretne odgovore. Zato sva se odločili, da bova kar sami raziskali, kaj o umiranju in smrti mislijo dijaki in učitelji Srednje zdravstvene šole Celje.

Pri izdelavi raziskovalne naloge so nama anketiranci in intervjuvanci velikokrat zastavljali vprašanje, zakaj raziskujeva ravno umiranje in smrt. Lahko bi govorili o življenju, sreči, ljubezni... za najinih šestnajst let je to na videz bolj primerno. A odločili sva se za umiranje in smrt, za mnoge nepreklicni konec vsega. Pa je res konec?

Za naju je samo postaja, kjer se oddajo zguljeni kovčki ter presedemo na vlak, ki pelje po „voznem redu,“ in oko ni videlo, uho ni slišalo, ne srce občutilo!

1.1 Namen raziskovalne naloge

Namen raziskovalne naloge je ugotoviti, kaj o umiranju in smrti menijo dijaki in učitelji Srednje zdravstvene šole Celje ter nekateri pomembni ljudje v hierarhični piramidi v Celju, oblikovani kot interdisciplinarni tim pri umirajočem.

1.2 Cilj raziskovalne naloge

Cilj raziskovalne naloge je spodbuditi mlade in na splošno ljudi v današnji moralnoekonomski krizi, da začnejo razmišljati o umiranju in smrti ter se na ta način zavedajo življenja kot vrednote.

1.3 Hipoteze raziskovalne naloge

Preden sva razdelili anketne vprašalnike anketirancem, sva postavili deset hipotez, ki sva jih analizirali ter jih potrdili oz. ovrgli v razpravi.

Najine domneve so bile naslednje:

Hipoteza 1: Anketirani dijaki posameznega letnika in učitelji Srednje zdravstvene šole Celje bodo najpogosteje odgovorili, da se doma redko pogovarjajo o umiranju in smrti.

Hipoteza 2: Anketirani dijaki posameznega letnika in učitelji Srednje zdravstvene šole Celje bodo najpogosteje odgovorili, da se v šoli/sluzbi redko pogovarjajo o umiranju in smrti.

Hipoteza 3: Anketirane učitelje Srednje zdravstvene šole Celje bo pri umiranju najpogosteje strah bolečine.

Hipoteza 4: Anketirani dijaki posameznega letnika in učitelji Srednje zdravstvene šole Celje bodo najpogostejše mnenja, da je "dobro umiranje" dostojanstveno umiranje v krogu domačih.

Hipoteza 5: Anketirani učitelji Srednje zdravstvene šole Celje bodo pogosteje seznanjeni v celoti o volji njihovih najbližjih kot dijaki posameznega letnika.

Hipoteza 6: Anketirani dijaki 1. letnika Srednje zdravstvene šole Celje bodo umiranje in smrt pogosteje opredelil za tabu temo kot anketirani dijaki 4. letnika.

Hipoteza 7: Anketirani dijaki posameznega letnika in učitelji Srednje zdravstvene šole Celje bodo mnenja, da je umiranje in smrt tabu tema v današnji družbi.

Hipoteza 8: Anketirani dijaki posameznega letnika in učitelji Srednje zdravstvene šole Celje se bodo najpogosteje strinjali s trditvijo, da je s smrtjo konec življenja.

Hipoteza 9: Anketirani dijaki posameznega letnika in učitelji Srednje zdravstvene šole Celje bodo najpogosteje menili, da bi se v današnji družbi več pogovarjali o umiranju in smrti, če bi bila izvedena predavanja na to temo.

Hipoteza 10: Anketirani dijaki posameznega letnika ter učitelji Srednje zdravstvene šole Celje bodo najpogosteje mnenja, da ima vera oz. verovanje velik vpliv na umiranje in smrt.

1.4 Metode dela

Za raziskovalno nalogo sva uporabili:

- študij različne literature;
- metodo anketnega vprašalnika in
- metodo intervjuja.

Najino delo je potekalo po naslednjem vrstnem redu:

- najprej sva se z mentorjem dogovorili o izbrani temi,
- zastavili sva si namen in cilj raziskovalne naloge,
- preučili in uporabili sva literaturo za podlago izvedbe teoretičnega dela raziskovalne naloge,

- nato sva določili ciljno skupino ljudi,
- sestavili anketni vprašalnik z dvajsetimi vprašanji,
- postavili sva deset hipotez na osnovi anketnega vprašalnika,
- zbrane podatke sva analizirali in interpretirali,
- na podlagi pridobljenih podatkov sva hipoteze potrdili oz. ovrgli in
- na koncu napisali zaključek s predlogi.

Anketiranje je bilo izvedeno med dijaki od 1. do 4. letnika Srednje zdravstvene šole Celje, programa zdravstvena nega, in učitelji Srednje zdravstvene šole Celje. V raziskavi je bila uporabljena deskriptivna (opisna) metoda raziskovalnega dela. Podatki so bili zbrani z anketnim vprašalnikom (priloga1).

Anketni vprašalnik je sestavljen iz 20 vprašanj, ki so razporejena po sklopih. Vprašanja se nanašajo na pogostost pogovora doma in v šoli na temo umiranja in smrti, o pogostosti razmišljanja o smrti, o strahu pri umiranju in smrti in mnenju dijakov ter učiteljev o tej temi.

Petnajst vprašanj je zaprtega tipa z možnostjo ponujenih odgovorov. Od tega je eno vprašanje imelo dva možna odgovora, tri vprašanja so imela tri možne odgovore, sedem vprašanj je imelo štiri možne odgovore, pri štirih vprašanjih je bilo možnih pet odgovorov.

Pet anketnih vprašanj pa je sestavljenih iz zaprtega in odprtega tipa, kjer so anketiranci lahko napisali svoje mnenje, če ustreznega odgovora niso našli med navedenimi.

2 TEORETIČNI DEL

2.1 Bolečina

Bolečina je zelo kompleksen pojem. Lahko govorimo o telesni, duševni, socialni in duhovni razsežnosti bolečine. Največkrat so med seboj povezane in je težko ločiti, kolikšni delež pripada posamezni. Zato tudi lahko razumemo, da zdravila sama niso dovolj, da bi bolečino umirila. Važno je prepoznati bolečino, ki jo trpi bolnik.

Bolečina je po definiciji Mednarodnega združenja za proučevanje bolečine (IASP) neprijetna čutna in čustvena zaznava, povezana z dejansko ali potencialno poškodbo tkiva. Vendar vzrok bolečine ni nujno poškodba tkiva, hkrati pa ni nujno, da vsako poškodbo tkiva spremlja bolečina. (Klevišar, 2006, str. 32)

2.2 Umiranje

Umiranje je potek, ki vodi do biološke smrti. Prične se z izpadom osnovnih življenjskih funkcij in konča z odmrtnjem vseh celic. V življenju sta rast in usihanje neizogibna. Staranje, bolezen in šibkost so del usode, ki jo mora človek sprejeti, kajti to je del življenja – bivanja. Prihod in slovo, uspeh in neuspeh, veselje in trpljenje niso samo nekaj normalnega, ampak potrebe za človeško osebno rast. Odnos do smrti je odvisen od odnosa do življenja. Kadar razumemo smrt kot del življenja, ki čaka tudi nas, pomeni, da ta neizogibni konec sprejmemo. Tabuizacija smrti (prepovedano govorjenje o smrti) je izraz osebnega ali kulturnega odnosa do nje. Za današnjega človeka je tabuizacija smrti povezana s pomanjkljivimi izkušnjami ob takšnem dogodku. Vedno pa ni bilo tako. Še pred sto leti se je človek pogosteje srečeval s smrtjo v svojem okolju, saj je bila povprečna življenjska doba od 35 do 40 let. Že otrok je pogosto doživel umiranje in smrt, kajti bilo je samoumevno, da so bili ob smrti prisotni vsi družinski člani. (Kisner in sod., 1998, str. 240 -242)

Umiranje je čudovito; grozno je le za ljudi, ki niso nikdar razumeli življenja. Samo če se bojimo življenja, se bojimo smrti. Samo mrtvi se bojijo smrti. Ljudje, ki živijo v polnosti, se smrti ne boje. O tem se je zelo dobro izrazil eden izmed ameriških pisateljev. Dejal je, da je prebujenje smrt vašega prepričanja o nepravičnosti in tragiki. (Mello, 1991, str. 125)

2.2.1 Pomoč ob smrti

Pri umiranju človeka je potrebno upoštevati nekaj napotkov:

- umirajoči potrebuje človeka, ki je v zadnjih trenutkih ob njem, zato ne gremo mimo sobe umirajočega,
- spremljanje ob umiranju je topel človeški odnos do umirajočega,
- umirajočemu ne nudimo pomoči, če izgubimo potrpljenje ali če ima občutek, da je breme. (Kisner in sod., 1998, str. 241)

2.2.2 Pravice umirajočih

Koncept zdravstvene nege (ZN) ščiti pravico umirajočega, ki ga je leta 1975 sprejela generalna skupščina Združenih narodov. Pravice umirajočega so, da imam pravico:

1. da z menoj ravnajo kot s človeškim bitjem vse do smrti,
2. do kakršnega koli upanja,
3. da me negujejo tisti, ki z menoj delijo upanje,
4. da svobodno izpovem svoja čustva pred smrtjo,
5. da soodločam glede zdravljenja in nege,
6. da me zdravi strokovno osebje, čeprav je jasno vsem, da umiram,
7. da ne umrem osamljen,
8. da mi lajšajo bolečino,
9. da mi na vprašanja iskreno odgovorijo,
10. da me nihče ne slepi,
11. da mi drugi pomagajo, da bi jaz in moji najbližji sprejeli mojo smrt,
12. da umrem mirno in človeka dostojno,
13. da ohranim svojo osebnost in me nihče ne obsoja, ker se ne strinja z mojimi stališči,
14. da smem pri umiranju izpovedati svoje versko prepričanje,
15. da mojemu telesu po smrti izkazujejo dolžno spoštovanje,
16. da me negujejo strokovni in dovtetni ljudje, ki bodo lahko razumeli vse moje želje, ko bo smrt potrkala na moja vrata. (Kisner in sod. 1998, str. 241)

2.2.3 Potrebe umirajočega

Potrebe umirajočega se ne razlikujejo od potreb ostalih bolnikov, le da so intenzivnejše, njihova zadovoljitev pa nujna, psihološke potrebe so lahko prikrite (potreba po ljubezni, pozornosti, varnosti, uveljavljenju). Potrebe umirajočih so :

- *potreba telesa* (bolečine, težko dihanje, žeja, pri bolniku na aspiratorju pa strah pred odklopom aparata);
- *potrebe varnosti* (izhaja iz strahu, resničnost informacij, pristojnost zaposlenih nujne pomoči);
- *potreba po ljubezni* (telesni dotik, nežnost, prisotnost družine in prijateljev);
- *potreba po upoštevanju* (upoštevanje zadnje želje, enakopravnost z drugimi bolniki, priznavanje človeškega dostojanstva);
- *potreba po samouveljavitvi* (poznavanje resnice brez lažnega upanja, individualnost, svoboda pri odločitvi). (Kisner in sod., 1998, str. 241)

2.4 Hospic

Beseda Hospic izhaja iz latinske besede hospitium, ta pa iz hospes, ki pomeni gost, gostišče s prenočišči, hiša, v kateri so sprejemali popotnike in romarje, pa tudi bolne in umirajoče ter jim izkazali gostoljubje.

Gibanje za dvig kakovosti dela z umirajočim bolnikom je bila reakcija na brezosebno delo z umirajočim in ga je v 60. letih pričela v Angliji dr. Cicely Saunders. Najprej je delala kot medicinska sestra in kot socialna delavka, kasneje je končala tudi medicinsko fakulteto. V nobeni od navedenih šol in fakultet je niso pripravili za delo z umirajočim. Imela pa je priložnost videti brezup le-teh, kajti na tem področju je bilo mnogo neznanja in nepravilnosti, kar je leta 1967 ga. Hinton izrazila z besedami: "Še razočarana smrt ne more raztrobiti brezbržnosti, ki jo prestajajo,,". (Klevišar, 2006, str. 44; Bennett, 2006, str. 36; Kisner in sod. 1998, str. 241)

Navdih za hospic je prišel od posameznih srečanj z umirajočimi. Dr. Cicely Saunders je leta 1948 40. letni David Tasma, žrtev varšavskega geta, ki je umiral na majhnem kirurškem

oddelku v Londonu, zapustil 500 funtov z besedami: "Da bo za okno v vašem domu za umirajoče." Pripomnil je še: „Vem, kaj je v vašem srcu in vaših mislih.“ To je prišlo iz ust moškega, ki je umiral osamljen ob koncu svojega žalostnega neizpolnjenega življenja. Leta 1967 je v Syderhamu, predmestju Londona, ga. Saunders skupaj z drugimi donatorji in prostovoljci ustanovila Hospic sv. Krištofa, ki so mu sledile še druge podobne ustanove v Angliji in drugod po svetu. (Klevišar, 2006, str. 44; Bennett, 2006, str. 36; Kisner in sod. 1998, str. 241)

Najin namen ni predstaviti hospic kot nadzor, ampak kot fleksibilen koncept nudenja pomoči oz. kakovostne nege umirajočemu bolniku. Bistvo filozofije hospica je, da ne zanika smrti, zaradi česar se je možno izogniti problemom in krizam, povezanih s smrtjo, umirajočimi bolniki, njihovimi družinami in tistimi, ki jih negujejo. Hospic ni samo kraj bivanja, ampak predvsem filozofija, ki vključuje holistične potrebe umirajočih bolnikov in njihovih družinskih članov, hkrati pa upošteva potrebe osebja po izobraževanju in izpopolnjevanju.

Hospic je hkrati nekaj zelo starega in vendar tudi povsem novega. Je kraj, okolje, kjer se človek počuti doma, kjer prihaja do izraza zares prava gostoljubnost, ki jo za svoje življenje tako zelo potrebujemo. Hospic je namenjen vsem bolnikom, ne glede na vero in svetovno prepričanje. Prav tako so sodelavci hospica zelo različni. Bistvo je, da znajo slišati in zaznati želje umirajočega in njihovih svojcev, da so do umirajočega spoštljivi. (Klevišar, 2006, str. 44)

2.5 Smrt

Smrt je prenehanje življenjske dejavnosti celostnega organizma s trenutnim ali počasnim prenehanjem enega ali več za življenje pomembnih središč (srce, dihanje, centralni živčni sistem). (Leksikon, 1973, str. 898)

V znanosti ločimo :

- navidezno smrt: osnovne življenjske funkcije so zmanjšane na minimum, tako da vitalne funkcije niso več vidne;
- klinična smrt: nastopi ob ustavitvi krvnega toka (samodejno- spontano izboljšanje stanja ni mogoče. Z moderno reanimacijsko tehniko pa lahko krvni obtok ponovno

vzpostavimo. Kadar pa je krvni obtok prekinjen več kot 3 minute, nastanejo nepopravljive okvare možganskih celic);

- možganska smrt: je poln izpad možganske funkcije, med tem ko je delovanje srca ohranjeno. V takšnem stanju lahko organizem zdrži zelo dolgo. Umre, ko odmre zadnja celica. S sodobnimi aparati (srce, pljuča, umetne ledvice) lahko ohranjamo človeka daljši čas pri življenju, vendar ne moremo govoriti o »živem« človeku (ni pri zavesti, ne diha sam, ni reakcije zenic in ne tudi akcije na EEG-ju). Smrt možganov je istočasno prenehanje življenja tukaj je tudi ločnica na področju etičnega vprašanja o izklopu aparatov in odvzemu organov za presaditev. (Kisner in sod., 1998, str. 241)

2.5.1 Faze smrti

Umreti kot življenjska aktivnost pove, da je tudi v umiranju življenje (Kisner in sod., 1998, str. 241). To pomeni, da je tudi smrt del življenja.

Tanatologija je znanost o raziskovanju smrti. Elisabeth Kübler-Ross loči v umiranju 5 faz:

1. faza nepriznavanja resnice (bolnik se prvo osami);
2. faza jeze, upora, agresije, ki je lahko naravnana proti samemu sebi (samomor);
3. faza pogajanja z usodo;
4. faza depresije z globokim žalovanjem nad pričakovano izgubo lastnega življenja;
5. faza razumevanje in sprejemanje neozdravitve, trpljenja in smrti. (Kisner in sod., 1998, str. 241)

Vse te faze ne potekajo vselej po tem zaporedju, saj je življenje in umiranje dinamičen proces. Pogosto je katera od faz preskočena ali pa se bolnik vrača nazaj.

Odnos do bližajoče se smrti je odvisen od življenjske filozofije posameznika. Mnogo starejših bolnikov sprejme smrt kot logičen zaključek življenja, drugače bližnjo smrt sprejemajo mladi starši, ki zapuščajo otroke, ki še potrebujejo njihovo skrb, zopet povsem drugačna je smrt otroka

Strah pred smrtjo doživljajo ljudje predvsem zaradi strahu pred mukami in bolečinami med umiranjem. (Kisner in sod., 1998, str. 241)

2.6 Žalovanje

V življenju vsakdo preživlja žalostna obdobja. Temu se ne moremo izogniti. Drug drugemu lahko le pomagamo, da se z žalostjo spoprime in jo naposled, upajmo, premagamo. Kot vse vrednote tudi sočutje zahteva vajo. Žalovanje razčisti naš odnos in ga postavi na novo raven. Če smo šli skozi proces žalovanja, lahko do pokojnika vzpostavimo nov odnos, tedaj nam bo postal notranji spremljevalec. (Bennett, 2006, str. 36)

Žalovanje poteka po fazah, in sicer:

1. šok,
2. obdobje čustev,
3. pogajanje,
4. depresija in
5. sprejetje. (Klevišar, 2006, str. 50)

2.7 Sočutje

Človeka nikoli ne razumeš povsem, dokler ne zležeš v njegovo kožo in se sprehodiš v njej. To je izhodišče za sočutje: razumevanje, kako se počuti drugi, tako, da se postavimo na njegovo mesto. Če nam pride v navado, da se vprašamo: Kako bi se počutil, če bi bil na njegovem mestu, bomo z njim kmalu znali deliti bolečino in bridkost. Kot vse vrednote tudi sočutje zahteva vajo. Da drugim v stiski stojimo ob strani, nam mora postati navada. To ni le znak odraščanja, ampak tudi znak našega dostojanstva. (Bennett, 2006, str. 35)

Sočutje je dejanje, ki se izkazuje v pomoči in ne le s solzami. Dejanje je lahko preprosto, na primer, da osebi delamo družbo, kot je to v zgodbi z naslovom Kjer je ljubezen, tam je Bog, ki jo je napisal Lev Nikolajevič Tolstoj. Naše izkazovanje sočutja zahteva nekaj požrtvovalnosti, kot je to v zgodbi Dar modrih napisal Willian Sydney Porter. Bistvo pravega sočutja je to, da nam ni vseeno, in to pokažemo tako, da nekaj storimo. (Bennett, 2006, str. 35)

2.8 Tolažba

Tolažba izhaja iz nemške besede *Trost*, ki pomeni zvestoba. Povezana je torej s pojmom trdnost. Kdor je doživel izgubo, izgubi ravnotežje. Potrebuje nekoga, ki mu spet povrne trdnost in stabilnost. Grki so tolažbo pojmovali predvsem kot govorjenje, prigovarjanje z besedami, ki naj bi spet vzpostavile smisel v občutju nesmiselnosti, ki ga sprva v človeku sproži vsaka izguba. Tolažiti pomeni, najti besede od srca do srca, besede, ki se bodo dotaknile srca drugega človeka, ki mu bodo odprle novo obzorje in mu omogočile najti trdna tla pod nogami. (Bennett, 2006, str. 33)

2.9 Mir

Po miru hrepenimo vsi. A pogosto ne najdemo poti, ki vodi k miru. Mir ne obstaja samo pri ljudeh, poznamo tudi notranji mir, duševni mir. Tu gre za to, da varujemo notranje območje duše in ne dovolimo sovražnikom duše, da bi vdrli vanj. Najpomembnejša naloga menihov prvih stoletij je bila, da dosežejo notranji mir. (Grun, 2002, str. 155)

Ne moremo si zamisliti človeške sreče brez miru v srcu. Mir se rojeva v zavesti globoke varnosti in srce je veselo. Veselo srce je odprto ljubezni in ljubezen povečuje veselje in mir. Mir, ljubezen in veselje so vsekakor najgloblje želje vsakega človeškega srca. Zato človek stori vse, da doseže prav ta mir, ki se rojeva v veselje in se širi z ljubeznijo. (Barbarič, 1998, str. 38)

2.10 Vera

Verovati pomeni imeti sam pri sebi razčiščene duhovne stvari, pogosto to pomeni povezovati telo in duha, pomeni kratko malo vedeti, da ima vse svoj smisel (Elisabeth S. Lucas). Duhovni element v človeški naravi moramo prepoznati in ga negovati, če hočemo, da vse sposobnosti človeške duše delujejo skupaj v popolnem ravnovesju in harmoniji. (Kisner in sod., 1998, str. 241 v Planck, 1932, str. 227).

Vsak človek skozi svoje življenje preživlja različne stiske. Ljudje, ki so morali prestatati velike stiske, so preživeli lažje zato, ker so iskali vero in so čutili navzočnost Boga. Verni ljudje si želijo ustvariti boljše življenje ne le v materialnem pogledu, ampak tudi v duhovnem.

Moramo si prizadevati za dostojno, delovno in sočutno življenje po različnih veroizpovedih. Večini vernikov je vera v Boga opora za moralnost. Podpira vse njihove druge vrednote in ustvarja skladnost, v kateri so smiselne. Vse glavne svetovne religije so vir discipline in moči za to, da živimo dobro, kot tudi da pri tem pomagamo drugim. Med verami so seveda zelo pomembne razlike. Vsaka daje svoje odgovore na vprašanja o človekovem obstoju. Kljub razlikam pa večina ver spodbuja ljudi k prizadevanju za enake vrednote.

Kristjani in nekristjani, verni in neverni, vsak v nekaj verjame, to nekaj je bog, ki se nam v določenem času in prostoru razodene v osebi Jezusa Kristusa, ki je zgodovinska osebnost, po katerim merimo čas (pred in po Kristusu). On je premagal smrt, to ni dogma, saj so našli njegov prazen grob. Po njem propade Rimsko cesarstvo (svetovna velesila), Kristusovi učenci ne delujejo samo v Jeruzalemu, temveč zelo hitro po Jezusovem odhodu v nebo pridejo v Rim med barbore in se uveljavijo kot Vesoljna Jezusova cerkev.

Verovati ne pomeni biti potopljen v svetlobo, ampak da zmoreš skozi noč brez vsake najbolj blede zvezde tako, da veruješ v luč, ki bo prišla, čeprav ne veš, kdaj in kako bo prišla. (Pronzato, 1997, str. 44)

3 EMPIRIČNI DEL

3.1 Vzorec

Osnova za empirični del raziskovalne naloge je bil anketni vprašalnik, ki so ga izpolnili dijaki 1., 2., 3. in 4. letnika Srednje zdravstvene šole Celje (v nadaljevanju tudi dijaki zdravstvene šole ali dijaki SZŠC ali samo dijaki) in učitelji Srednje zdravstvene šole Celje (v nadaljevanju učitelji). Vseh izpolnjenih anketnih vprašalnikov je bilo 274. Od tega so jih izpolnili učitelji 50 (od tega 3 (6 %) anketiranci moškega spola in 47 (94 %) ženskega spola) ter dijaki 224, in sicer:

- dijaki 1. letnika: 56 (od tega 18 (32 %) anketirancev moškega spola in 38 (68 %) ženskega spola);
- dijaki 2. letnika: 55 (od tega 19 (34 %) anketirancev moškega spola in 36 (66 %) ženskega spola);
- dijaki 3. letnika: 57 (od tega 20 (34 %) anketirancev moškega spola in 38 (66 %) ženskega spola) ter
- dijaki 4. letnika: 56 (od tega 12 (22 %) anketirancev moškega spola in 41 (78 %) ženskega spola).

Opravljenih pa je bilo tudi 10 intervjujev, in sicer z:

- gospo Metko Klevišar in gospo Julko Žagar;
- gospo Jožico Hafner;
- gospodom Martinom Zverom;
- gospo Emo Kovač;
- gospodom Francijem Vindišarjem;
- gospo Majo Hrastnik;
- gospo Alenko Tacol;
- gospo Vesno Papugo;
- gospo Ivano Lapoši in
- gospodom Stanislavom Lipovškom.

3.2 Čas raziskave

Izpolnjevanje anketnih vprašalnikov je potekalo meseca januarja 2014. Učitelji so anketni vprašalnik izpolnjevali od 8. 1. 2014 do 18. 1. 2014. Dijaki pa so anketni vprašalnik izpolnjevali od 7. 1. 2014 do 14. 1. 2014, in sicer:

- dijaki 1. letnika 7. 1. 2014;
- dijaki 2. letnika 8. 1. 2014 in 9. 1. 2014;
- dijaki 3. letnika 8. 1. 2014 in 9. 1. 2014 in
- dijaki 4. letnika 8. 1. 2014 in 14. 1. 2014.

Intervjuji so bili opravljeni v času od 9. 12. 2013 do 21. 2. 2014.

3.3 Obdelava podatkov

Izpolnjene anketne vprašalnike sva razdelili po letnikih. Podatke sva predstavili v številkah in tudi v odstotkih ter jih prikazali v tabelah in grafih. Pri tem sva uporabljali program Microsoft Office Word in Microsoft Office Excel.

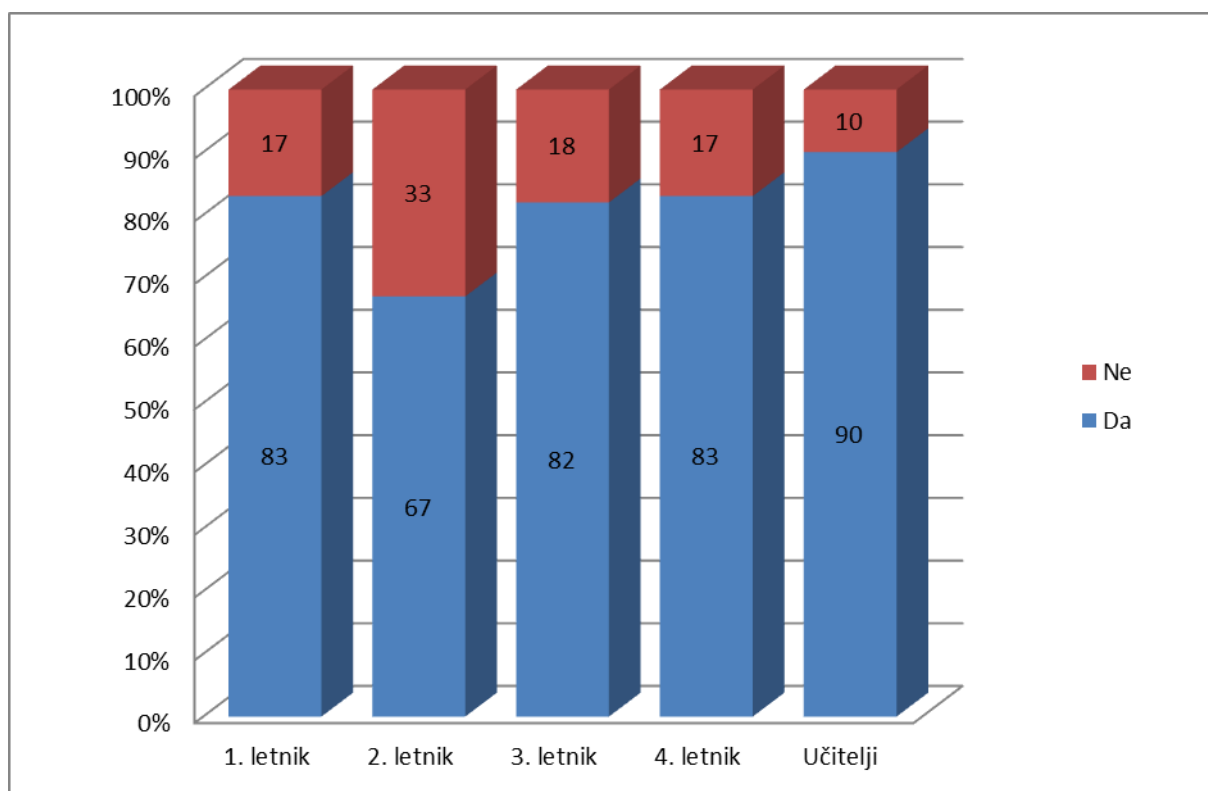
3.4 Rezultati raziskave

Na naslednjih straneh so predstavljeni rezultati anketnega vprašalnika v tabelah in grafih za vsako vprašanje posebej.

1. Ste se že srečali z umiranjem in smrtjo?

	1. letnik		2. letnik		3. letnik		4. letnik		Učitelji	
	Št.	%	Št.	%	Št.	%	Št.	%	Št.	%
Da	47	83	36	67	46	82	47	83	45	90
Ne	9	17	19	33	12	18	6	17	5	10

Tabela 1: Ste se že srečali z umiranjem in smrtjo?

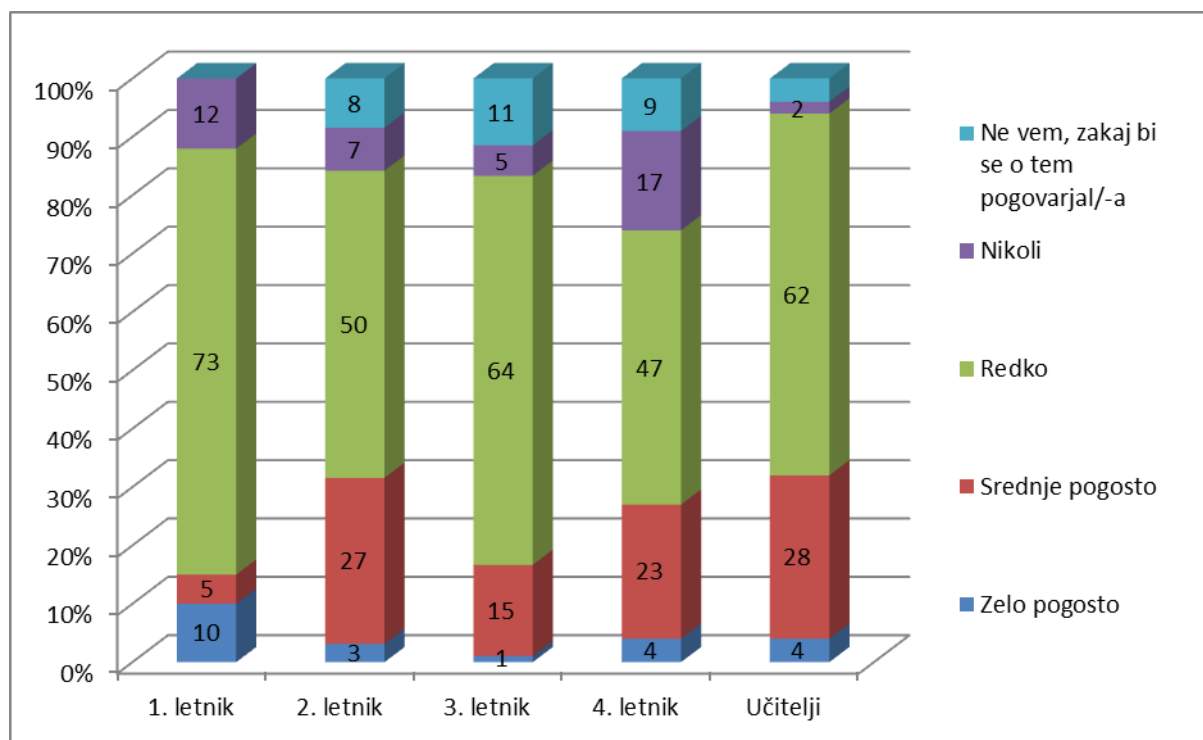
Graf 1: Ste se že srečali z umiranjem in smrtjo?

Iz grafa je razvidno, da se je večina anketiranih dijakov od 1. do 4. letnika (67 % - 83 %) in večina učiteljev (90%) že srečala z umiranjem in smrtjo.

2. Kako pogosto se doma pogovarjate o umiranju in smrti?

	1. letnik		2. letnik		3. letnik		4. letnik		Učitelji	
	Št.	%	Št.	%	Št.	%	Št.	%	Št.	%
Zelo pogosto	6	10	2	3	1	1	2	3	2	4
Srednje pogosto	3	5	15	27	9	15	12	23	14	28
Redko	41	73	28	50	37	64	25	49	31	62
Nikoli	6	12	7	12	5	9	9	17	1	2
Ne vem, zakaj bi se o tem pogovarjal/-a	0	0	3	8	6	11	5	8	2	4

Tabela 2: Kako pogosto se doma pogovarjate o umiranju in smrti?

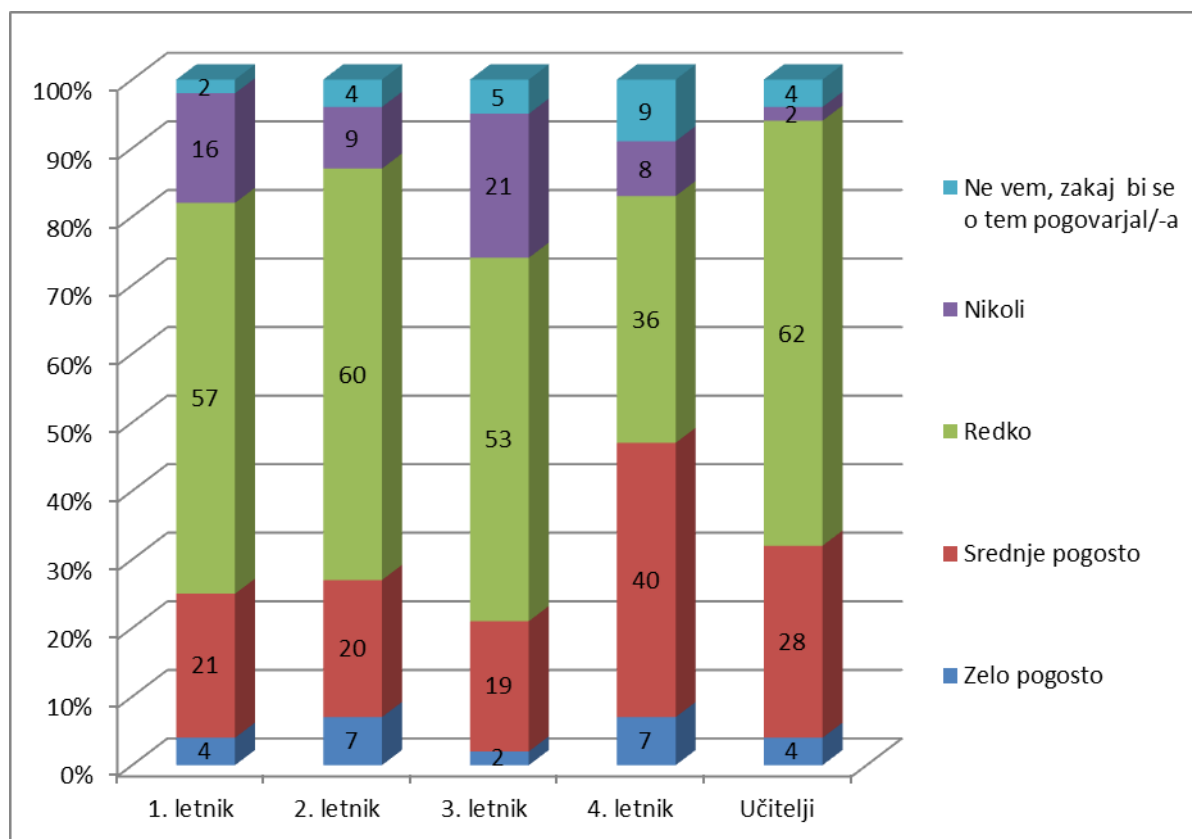
Graf 2: Kako pogosto se doma pogovarjate o umiranju in smrti?

Iz grafa je razvidno, da se večina anketiranih dijakov od 1. do 4. letnika in učiteljev doma redko pogovarja o umiranju in smrti.

3. Kako pogosto se v šoli pogovarjate o umiranju in smrti?

	1. letnik		2. letnik		3. letnik		4. letnik		Učitelji	
	Št.	%	Št.	%	Št.	%	Št.	%	Št.	%
Zelo pogosto	2	4	4	7	1	2	4	7	1	2
Srednje pogosto	12	21	11	20	11	19	21	40	18	36
Redko	32	57	33	60	31	53	19	36	22	44
Nikoli	9	16	5	9	21	21	4	8	9	18
Ne vem, zakaj bi se o tem pogovarjal/-a	1	2	2	4	3	5	5	9	0	0

Tabela 3: Kako pogosto se v šoli pogovarjate o umiranju in smrti?

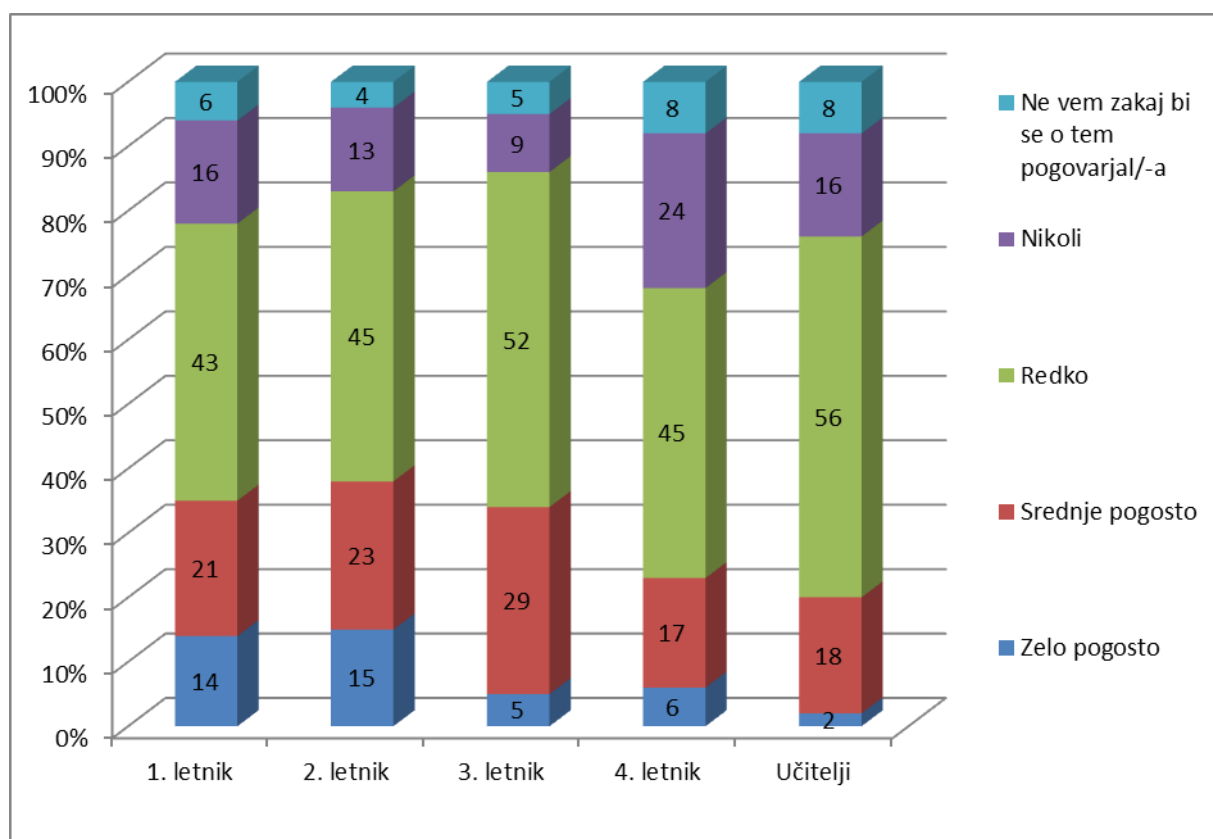
Graf 3: Kako pogosto se v šoli pogovarjate o umiranju in smrti?

Iz grafa je razvidno, da se anketirani dijaki od 1. do 3. letnika in učitelji redko v šoli pogovarjajo o umiranju in smrti, medtem ko se dijaki 4. letnika srednje pogosto pogovarjajo o tej temi.

4. Kako pogosto razmišljate o svojem umiranju in smrti?

	1. letnik		2. letnik		3. letnik		4. letnik		Učitelji	
	Št.	%	Št.	%	Št.	%	Št.	%	Št.	%
Zelo pogosto	8	14	8	15	3	5	3	6	1	2
Srednje pogosto	12	21	13	23	17	29	9	17	9	18
Redko	24	43	25	45	30	52	24	45	28	56
Nikoli	9	16	7	13	5	9	13	24	8	16
Ne vem, zakaj bi se o tem pogovarjal/-a	3	6	2	4	4	5	4	8	4	8

Tabela 4: Kako pogosto razmišljate o svoji smrti in umiranju?

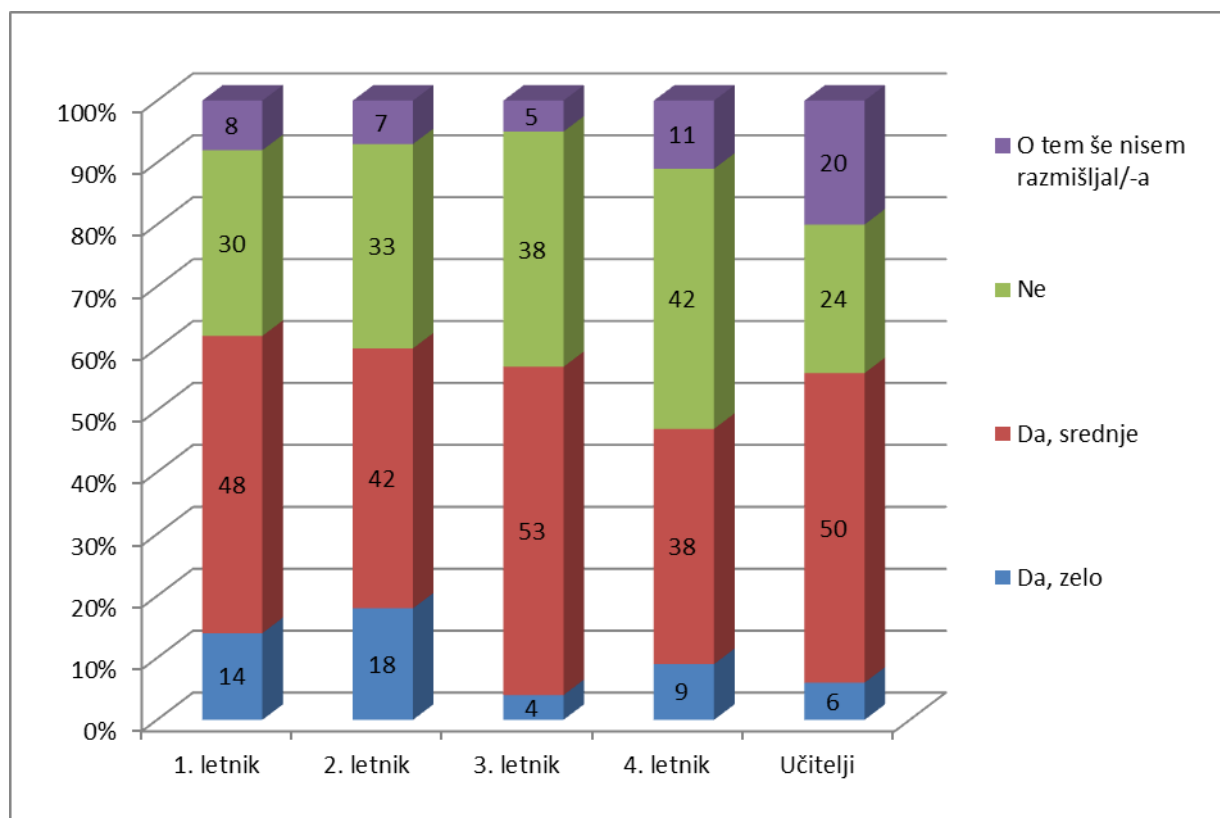
Graf 4: Kako pogosto razmišljate o svojem umiranju in smrti?

Iz grafa je razvidno, da večina anketiranih dijakov posameznega letnika in učiteljev redko razmišlja o svojem umiranju in smrti.

5. Vas je strah, ko razmišljate o vašem umiranju?

	1. letnik		2. letnik		3. letnik		4. letnik		Učitelji	
	Št.	%	Št.	%	Št.	%	Št.	%	Št.	%
Da, zelo	8	14	10	18	3	4	5	9	3	6
Da, srednje	27	48	23	42	31	53	20	38	25	50
Ne	17	30	18	33	20	38	22	42	12	24
O tem še nisem razmišljal/-a	4	8	4	7	4	5	6	11	10	20

Tabela 5: Vas je strah, ko razmišljate o vašem umiranju?

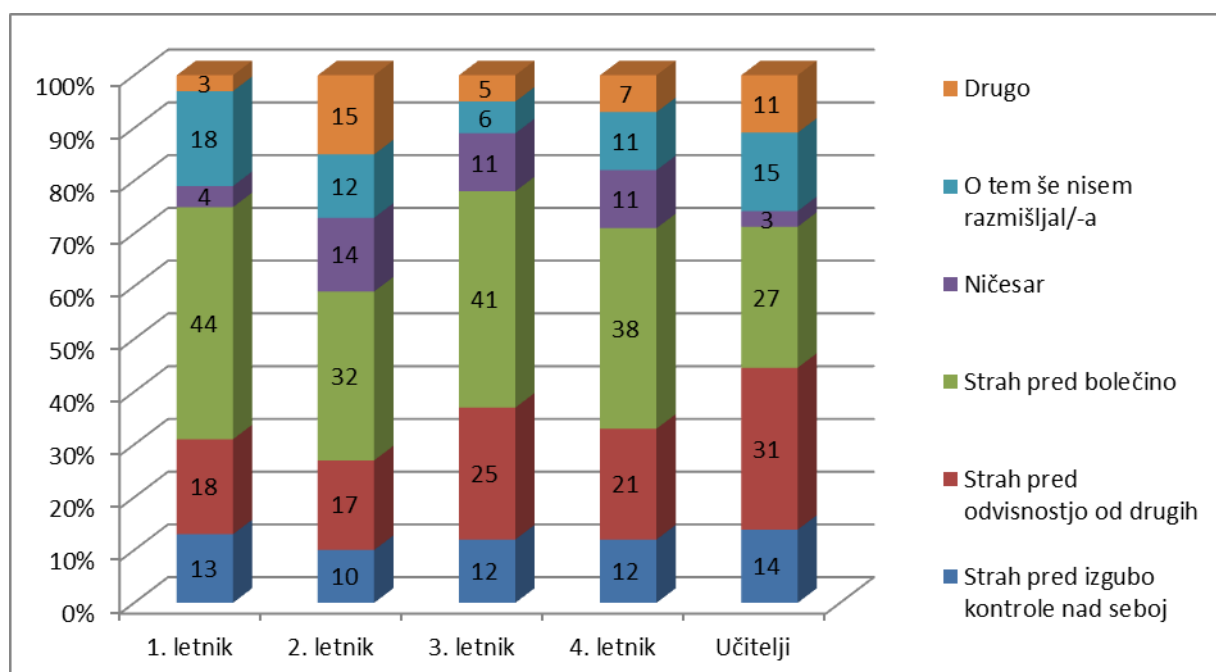
Graf 5: Vas je strah, ko razmišljate o vašem umiranju in smrti?

Iz grafa je razvidno, da je v največjem odstotku anketirane dijake od 1. do 3. letnika in anketirane učitelje srednje strah, ko razmišljajo o svojem umiranju, medtem ko anketirane dijake 4. letnika v največjem odstotku ni strah, ko razmišljajo o svojem umiranju in smrti.

6. Česa vas je strah pri umiranju?

	1. letnik		2. letnik		3. letnik		4. letnik		Učitelji	
	Št.	%	Št.	%	Št.	%	Št.	%	Št.	%
Strah pred izgubo kontrole nad seboj	10	13	8	10	10	12	10	12	9	14
Strah pred odvisnostjo od drugih	13	18	14	17	21	25	17	21	20	30
Strah pred bolečino	32	44	26	32	35	41	31	38	18	27
Ničesar	3	4	11	14	9	11	9	11	2	3
O tem še nisem razmišljal/-a	13	18	10	12	5	6	9	11	10	15
Drugo	1	3	12	15	4	5	5	7	7	11

Tabela 6: Česa vas je strah pri umiranju?

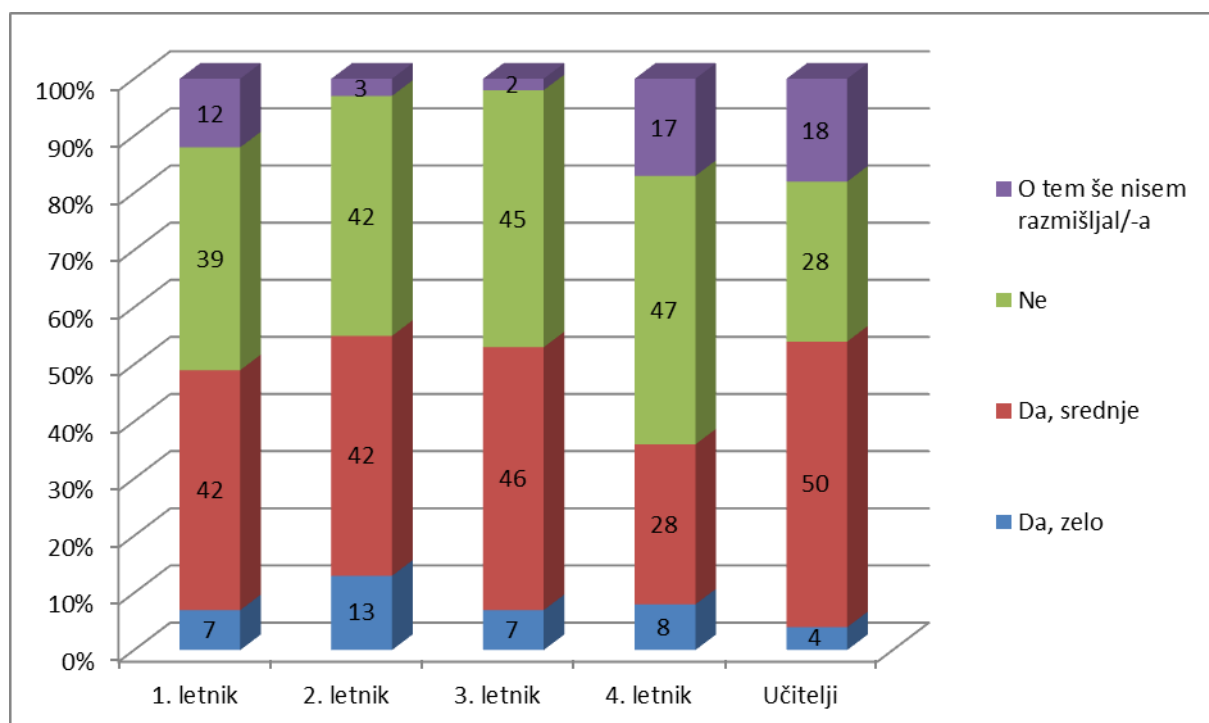
Graf 6: Česa vas je strah pri umiranju?

Iz grafa je razvidno, da je v največjem odstotku anketirane dijake posameznega letnika strah pri umiranju bolečine, anketirane učitelje pa v največjem odstotku strah pred odvisnostjo od drugih. Pod drugo so dijaki napisali da ne vedo, kaj temu sledi, kaj bo potem, žalost drugih, odziv drugih, trpljenje, bolečina bližnjih, strah pred neznanim. Učitelji pa so napisali, da jih je strah za otroke in bližnje, strah, da bi dolgo trajalo, da otroci niso samostojni, nepreskrbljeni otroci....

7. Vas je strah, ko razmišljate o svoji smrti?

	1. letnik		2. letnik		3. letnik		4. letnik		Učitelji	
	Št.	%	Št.	%	Št.	%	Št.	%	Št.	%
Da, zelo	4	7	7	13	4	7	4	8	2	4
Da, srednje	24	42	23	42	27	46	15	28	25	50
Ne	22	39	23	42	26	45	25	47	14	28
O tem še nisem razmišljal/-a	6	12	2	3	1	2	9	17	9	18

Tabela 7: Vas je strah, ko razmišljate o svoji smrti?

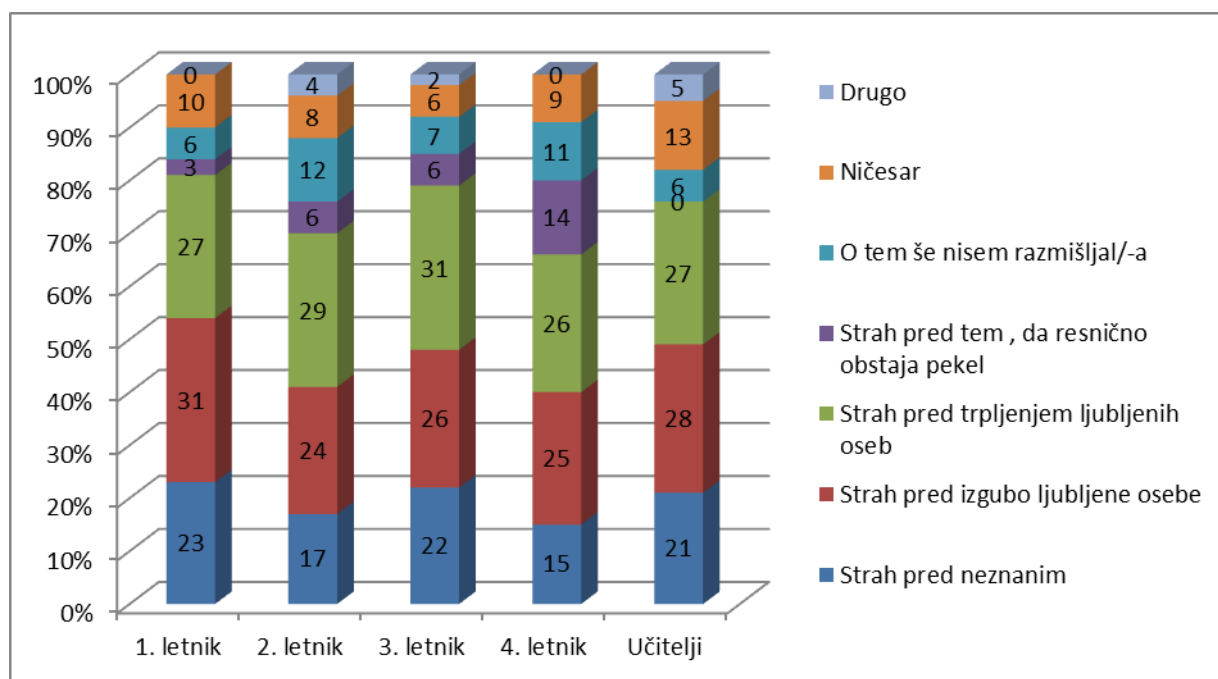
Graf 7: Vas je strah, ko razmišljate o svoji smrti?

Anketirane dijake 1. in 3. letnika ter anketirane učitelje je v največjem odstotku srednje strah, ko razmišljajo o svoji smrti, medtem ko anketirane dijake 4. letnika v največjem odstotku (47 %) letega ni strah. Dijaki 2. letnika pa so v največjem odstotku (42 %) na to vprašanje odgovorili, da jih je srednje strah ter z enakim odstotkom, da jih ni strah.

8. Česa vas je strah pri svojem umiranju?

	1. letnik		2. letnik		3. letnik		4. letnik		Učitelji	
	Št.	%	Št.	%	Št.	%	Št.	%	Št.	%
Strah pred neznanim	18	23	13	17	19	22	14	15	13	21
Strah pred izgubo ljubljene osebe	21	31	19	24	23	26	23	25	18	28
Strah pred trpljenjem ljubljenih oseb	19	27	23	29	27	31	24	26	17	27
Strah pred tem, da resnično obstaja pekel	2	3	5	6	5	6	13	14	0	0
O tem še nisem razmišljal/-a	4	6	9	12	6	7	10	11	4	6
Ničesar	7	10	6	8	5	6	8	9	8	13
Drugo	0	0	3	4	3	2	0	0	3	5

Tabela 8: Česa vas je strah pri svojem umiranju?

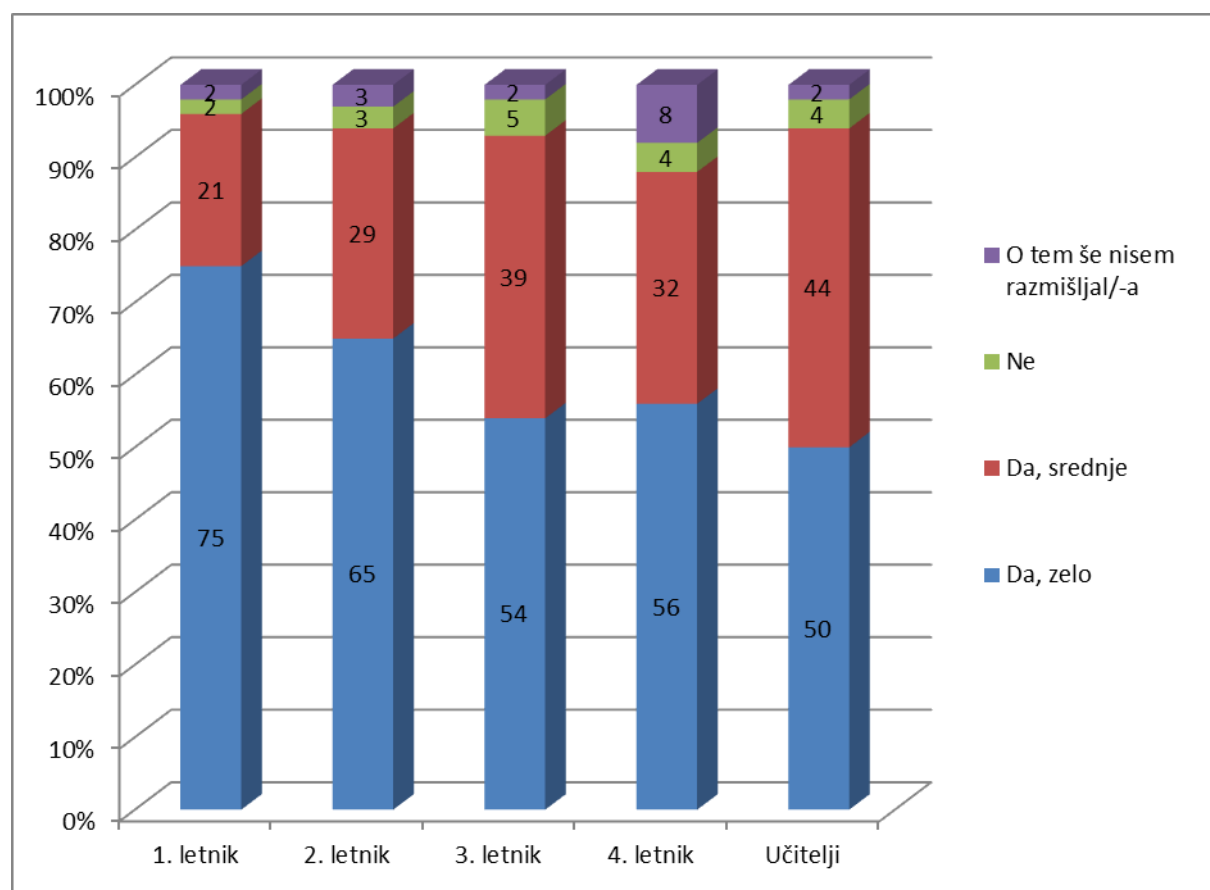
Graf 8: Česa vas je strah pri svojem umiranju?

Iz grafa je razvidno, da je anketirane dijake 2., 3. in 4. letnika pri svojem umiranju najbolj strah trpljenja ljubljenih oseb, medtem ko so anketirani dijaki 1. letnika in anketirani učitelji najpogosteje odgovorili, da jih je strah pred izgubo ljubljenih oseb. Pod drugo so dijaki napisali, da jih je strah nemoči. Učitelji pa so napisali, da jih je strah za otroke, ker še niso samostojni.

9. Vas je strah umiranja in smrti vaših bližnjih?

Tabela 9: Vas je strah umiranja in smrti vaših bližnjih?

	1. letnik		2. letnik		3. letnik		4. letnik		Učitelji	
	Št.	%	Št.	%	Št.	%	Št.	%	Št.	%
Da, zelo	42	75	36	65	36	54	30	56	25	50
Da, srednje	12	21	16	29	18	39	17	32	22	44
Ne	1	2	2	3	3	5	2	4	2	4
O tem še nisem razmišljal/-a	1	2	2	3	1	2	4	8	1	2

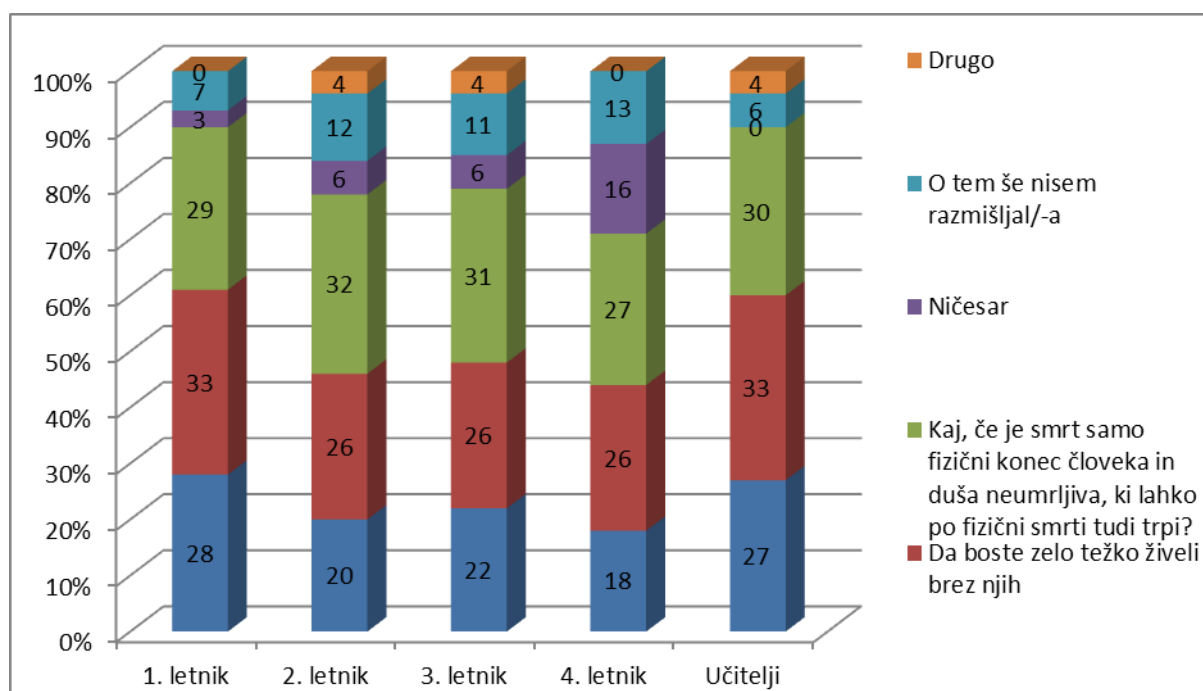
Graf 9: Vas je strah umiranja in smrti vaših bližnjih?

Iz grafa je razvidno, da je umiranja in smrti njihovih bližnjih do 75 % zelo strah anketirane dijake posameznega letnika, anketirane učitelje pa do 50 %.

10. Česa vas je strah pri umiranju in smrti vaših bližnjih?

	1. letnik		2. letnik		3. letnik		4. letnik		Učitelji	
	Št.	%	Št.	%	Št.	%	Št.	%	Št.	%
Da bodo med umiranjem trpeli	18	28	13	20	19	22	14	18	13	27
Da boste zelo težko živeli brez njih	21	33	19	26	23	29	23	26	18	33
Kaj, če je smrt samo fizični konec človeka in duša neumrljiva, ki lahko po fizični smrti tudi trpi?	19	29	23	32	27	32	24	27	17	30
Ničesar	2	3	5	6	5	6	13	16	0	0
O tem še nisem razmišljal/-a	4	7	9	12	6	7	10	13	4	6
Drugo	0	0	3	4	3	4	0	0	3	4

Tabela 10: Česa vas je strah pri umiranju in smrti vaših bližnjih?

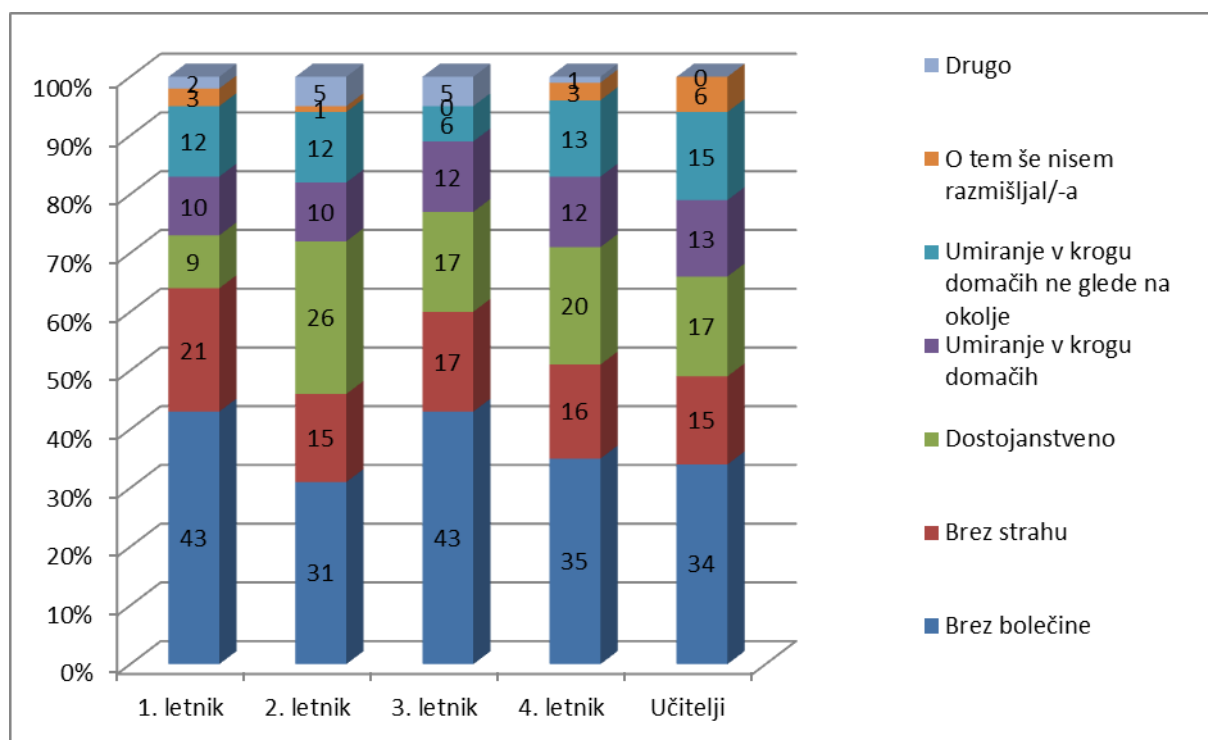
Graf 10: Česa vas je strah pri umiranju in smrti vaših bližnjih?

Najpogosteje (33 %) so anketirani dijaki 1. letnika in anketirani učitelji odgovorili, da jih je pri umiranju in smrti njihovih bližnjih strah, da bodo zelo težko živeli brez njih, medtem ko so anketirani dijaki 2., 3. in 4. letnika v največjem odstotku odgovorili, da jih je strah dejstva, da je duša neumrljiva in lahko po fizični smrti tudi trpi. Pod drugo so dijaki napisali, da ne bodo znali pravilno čustvovati.

11. Kakšno je po vašem mnenju "dobro" umiranje?

	1. letnik		2. letnik		3. letnik		4. letnik		Učitelji	
	Št.	%	Št.	%	Št.	%	Št.	%	Št.	%
Brez bolečine	49	43	42	31	48	43	47	35	37	34
Brez strahu	24	21	20	15	20	17	21	16	17	15
Dostojanstveno	10	9	35	26	20	17	26	20	19	17
Umiranje v krogu domačih	11	10	14	10	14	12	16	12	14	13
Umiranje v krogu domačih ne glede na okolje	14	12	17	12	7	6	18	13	17	15
O tem še nisem razmišljal/-a	3	3	2	1	0	0	4	3	5	6
Drugo	2	2	6	5	3	5	1	1	0	0

Tabela 11: Kakšno je po vašem mnenju "dobro" umiranje?

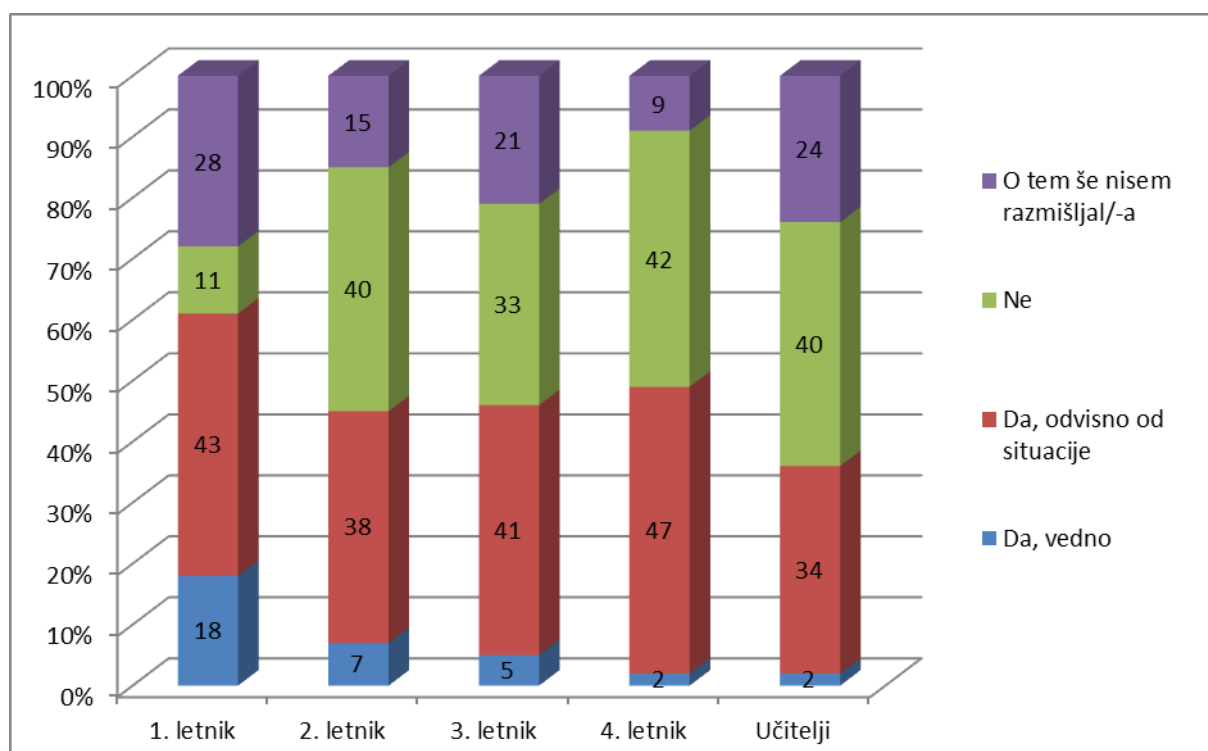
Graf 11: Kakšno je po vašem mnenju "dobro" umiranje?

Anketirani dijaki posameznega letnika in anketirani učitelji najpogosteje menijo, da je po njihovem mnenju "dobro" umiranje umiranje brez bolečine. Pod drugo so dijaki napisali, da zaspimo brez trpljenja, brez zamer, da zaspimo v spanju pa tudi, da ni dobrega umiranja.

12. Ali bi dovolili v primeru hude poškodbe ali neozdravljive bolezni, da se vam umetno podaljšuje življenje?

	1. letnik		2. letnik		3. letnik		4. letnik		Učitelji	
	Št.	%	Št.	%	Št.	%	Št.	%	Št.	%
Da, vedno	10	18	4	7	3	5	1	2	1	2
Da, odvisno od situacije	24	43	21	38	24	41	25	47	17	34
Ne	6	11	22	40	19	33	22	42	20	40
O tem še nisem razmišljal/-a	16	28	8	15	11	21	6	9	12	24

Tabela 12: Ali bi dovolili- v primeru hude poškodbe ali neozdravljive bolezni, da se vam umetno podaljšuje življenje?

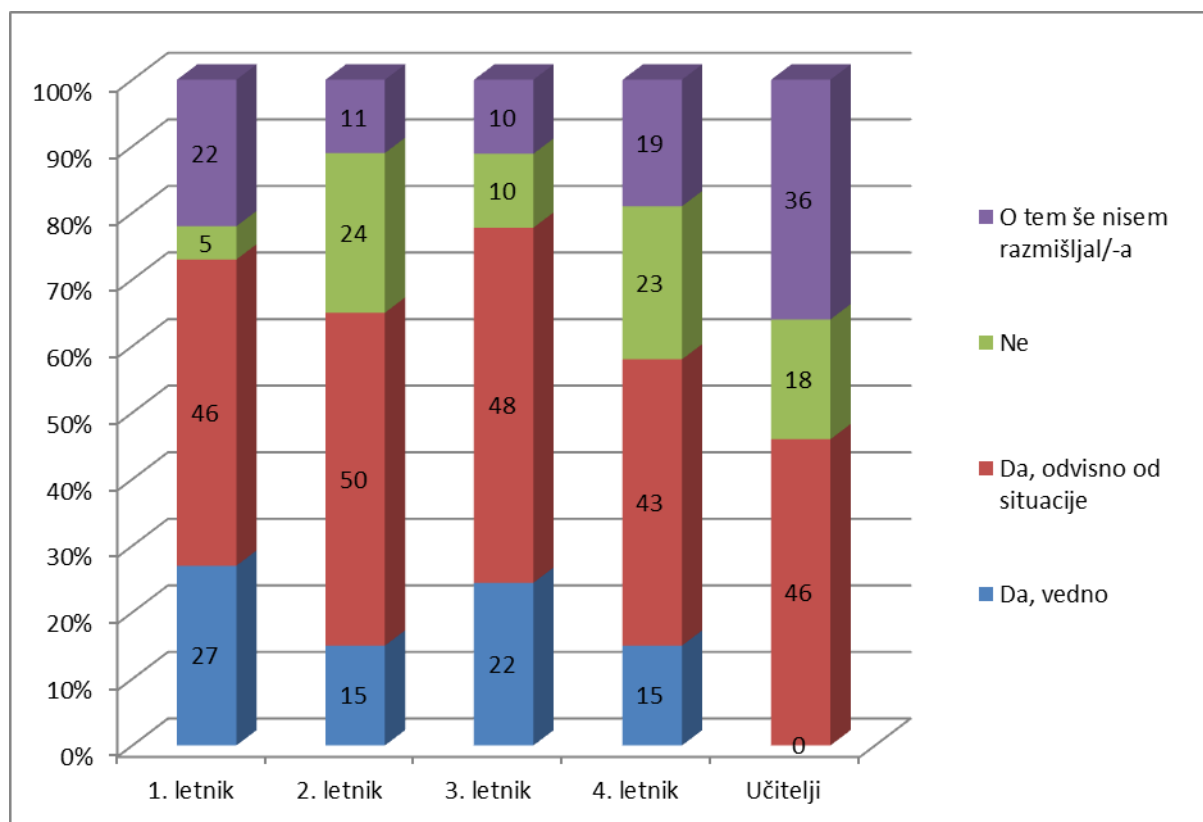
Graf 12: Ali bi dovolili v primeru hude poškodbe ali neozdravljive bolezni, da vam umetno podaljšujejo življenje?

Anketirani dijaki 1., 3. in 4. letnika bi v največjem odstotku odvisno od situacije dovolili umetno podaljševanje življenja, medtem ko anketirani dijaki 2. letnika in anketirani učitelji tega ne bo dovolili.

13. Ali bi dovolili v primeru hude poškodbe ali neozdravljive bolezni, da se vašim svojcem podaljšuje življenje?

	1. letnik		2. letnik		3. letnik		4. letnik		Učitelji	
	Št.	%	Št.	%	Št.	%	Št.	%	Št.	%
Da, vedno	15	27	8	15	13	22	8	15	0	0
Da, odvisno od situacije	26	46	28	50	33	58	23	43	23	46
Ne	3	5	13	24	6	10	12	23	9	18
O tem še nisem razmišljal/-a	12	22	6	11	6	10	10	19	18	36

Tabela 13: Ali bi dovolil v primeru hude poškodbe ali neozdravljive bolezni, da se vašim svojcem umetno podaljšuje življenje?

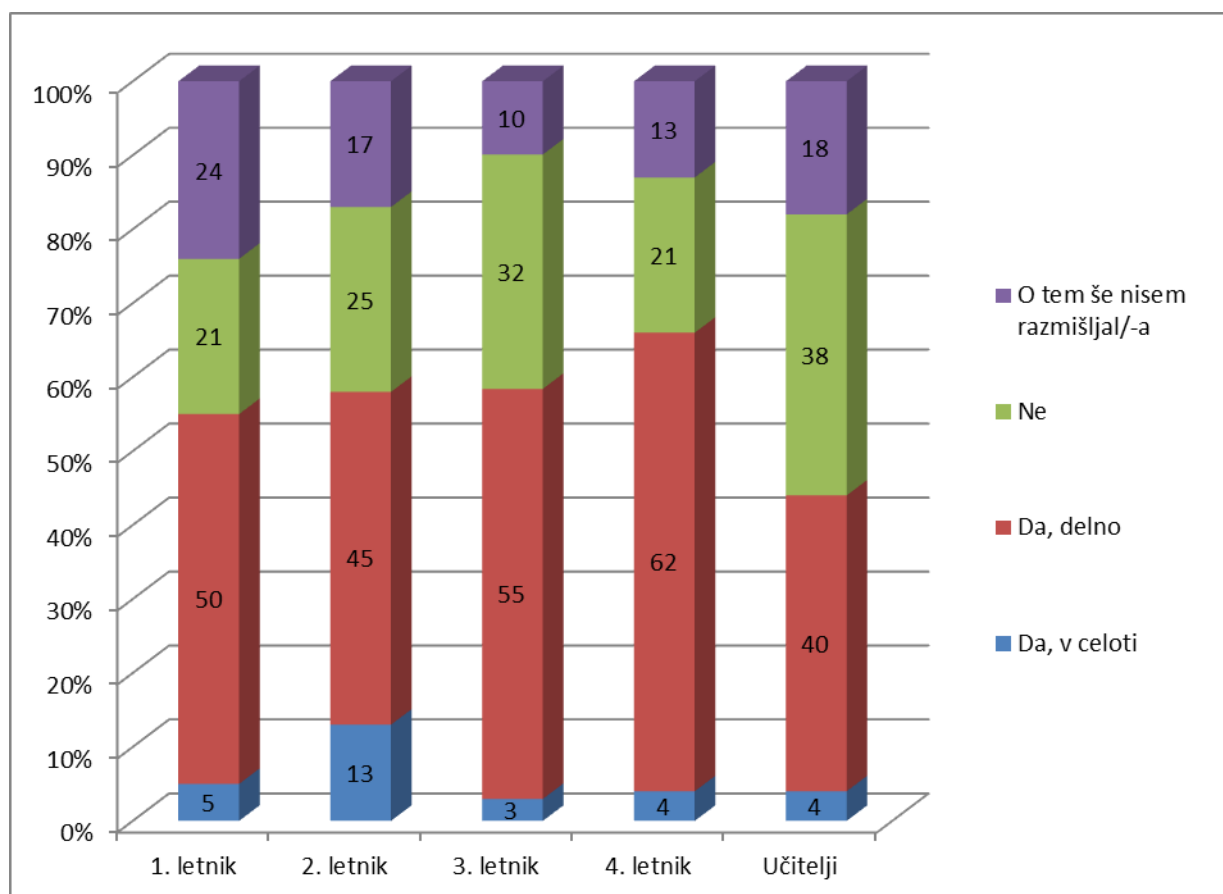
Graf 13: Ali bi dovolili v primeru hude poškodbe ali neozdravljive bolezni, da se vašim svojcem umetno podaljšuje življenje?

Iz grafa je razvidno, da bi anketirani dijaki od 1. do 4. letnika in anketirani učitelji v največjem odstotku v primeru hude poškodbe ali neozdravljive bolezni, kar je odvisno od situacije, njihovim svojcem dovolili, da se jim podaljšuje življenje.

14. Ste seznanjeni o volji vaših bližnjih glede umiranja in smrti?

	1. letnik		2. letnik		3. letnik		4. letnik		Učitelji	
	Št.	%	Št.	%	Št.	%	Št.	%	Št.	%
Da, v celoti	3	5	7	13	2	3	2	4	2	4
Da, delno	28	50	25	45	33	55	33	62	20	40
Ne	12	21	14	25	19	32	11	21	19	38
O tem še nisem razmišljal/-a	13	24	9	17	5	10	7	13	6	18

Tabela 14: Ste seznanjeni o volji vaših bližnjih glede umiranja in smrti?

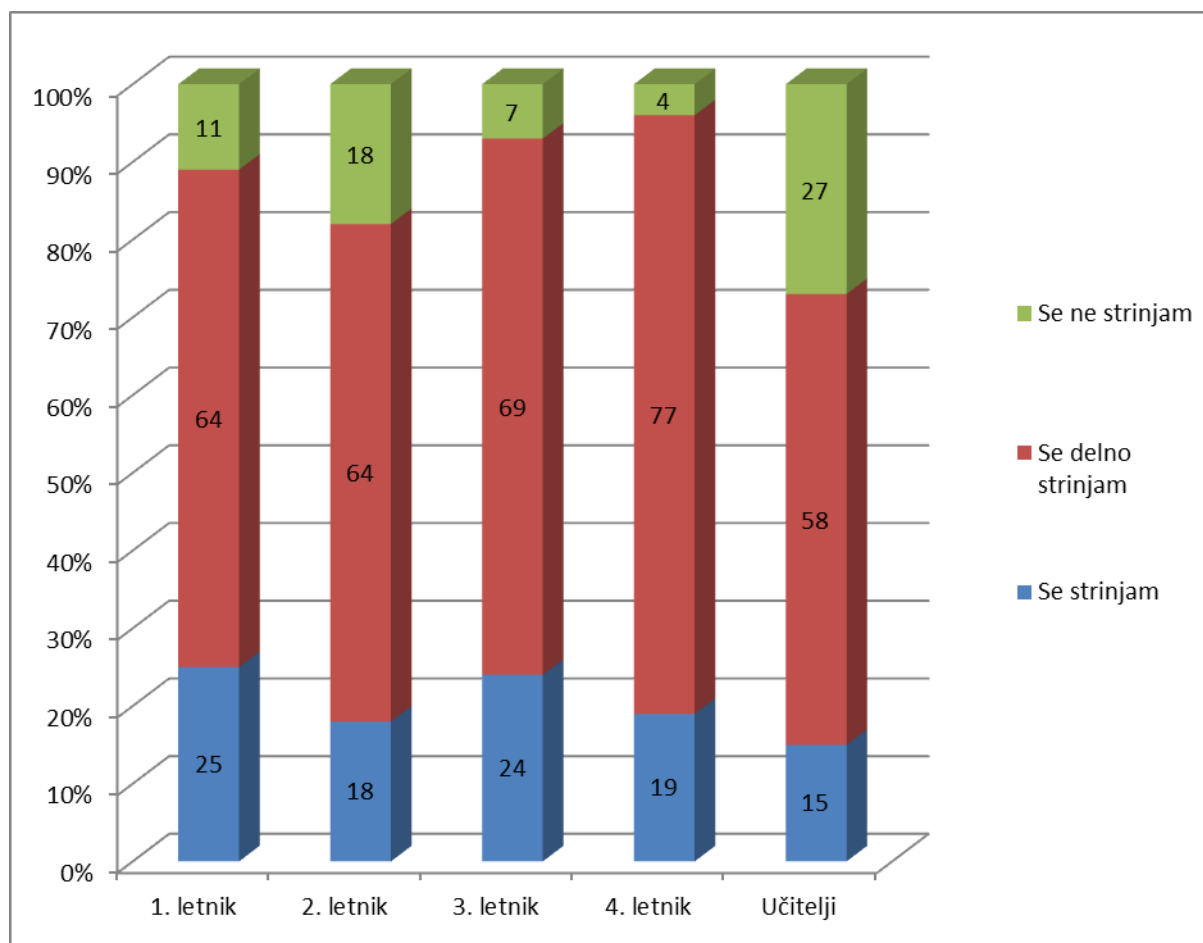
Graf 14: Ste seznanjeni z voljo vaših bližnjih glede umiranja in smrti?

Anketirani dijaki od 1. do 4. letnika in anketirani učitelji so v največjem odstotku delno seznanjeni z voljo svojih svojcev glede umiranja in smrti.

15. Kako bi se opredelili do trditve, da sta umiranje in smrt v današnji družbi tabu temi?

	1. letnik		2. letnik		3. letnik		4. letnik		Učitelji	
	Št.	%	Št.	%	Št.	%	Št.	%	Št.	%
Se strinjam	14	25	10	18	13	24	10	19	8	15
Se delno strinjam	36	64	35	64	38	69	41	77	31	58
Se ne strinjam	6	11	10	18	5	7	9	4	10	27

Tabela 15: Kako bi se opredelili do trditve, da sta umiranje in smrt v današnji družbi tabu temi?

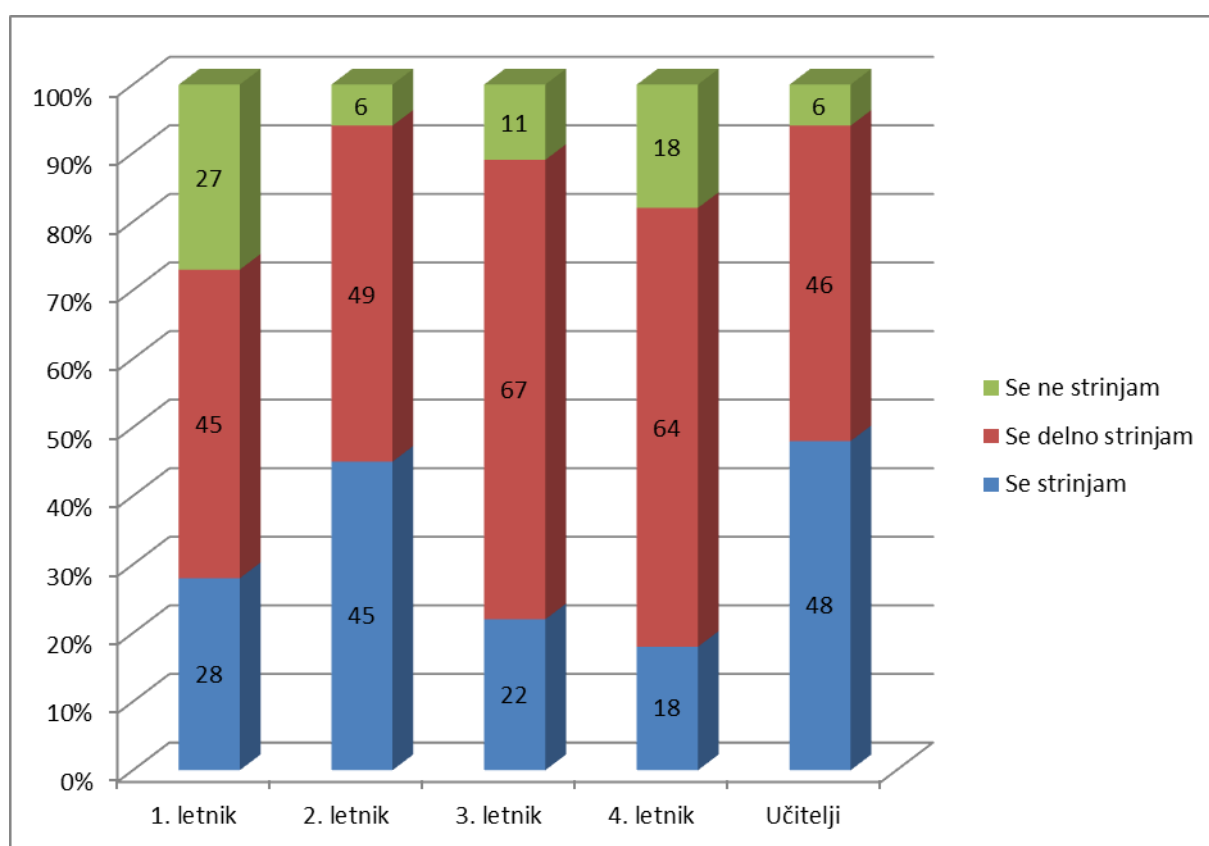
Graf 15: Kako bi se opredelili do trditve, da sta umiranje in smrt v današnji družbi tabu temi?

Iz grafa je razvidno, da se večina anketiranih dijakov od 1. do 4. letnika in anketiranih učiteljev delno strinja, da sta umiranje in smrt tabu temi.

16. Kako bi se opredelili do trditve, da je duša neumrljivo bistvo človeka?

	1. letnik		2. letnik		3. letnik		4. letnik		Učitelji	
	Št.	%	Št.	%	Št.	%	Št.	%	Št.	%
Se strinjam	16	28	25	45	12	22	10	18	24	48
Se delno strinjam	25	45	27	49	37	67	34	64	23	46
Se ne strinjam	15	27	3	6	6	11	10	18	3	6

Tabela 16: Kako bi se opredelili do trditve, da je duša neumrljivo bistvo človeka?

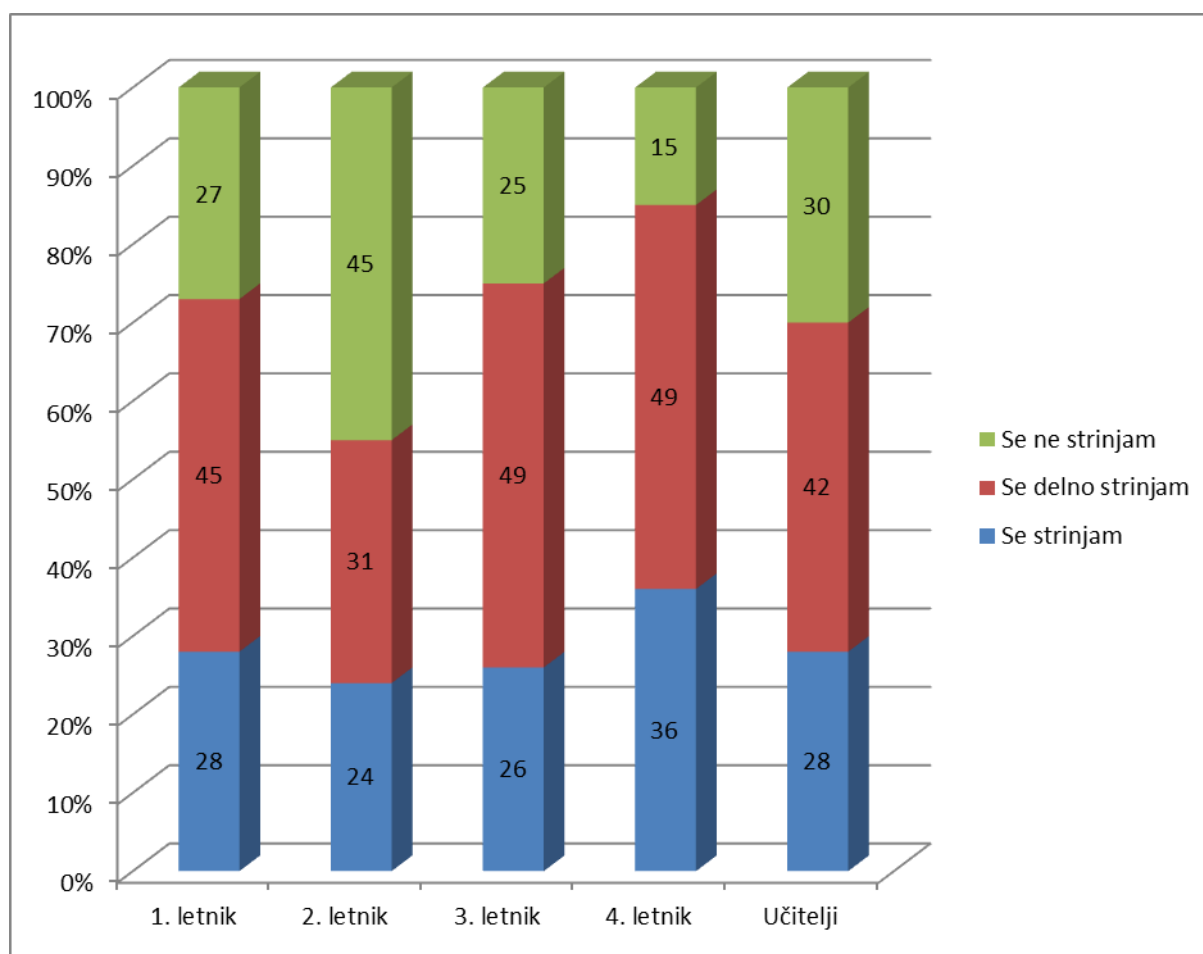
Graf 16: Kako bi se opredelili do trditve, da je duša neumrljivo bistvo človeka?

Anketirani dijaki posameznega letnika in anketirani učitelji se s trditvijo, da je duša neumrljivo bistvo človeka, najpogosteje delno strinjajo.

17. Kako bi se opredelili do trditve, da je s smrtjo konec življenja?

	1. letnik		2. letnik		3. letnik		4. letnik		Učitelji	
	Št.	%	Št.	%	Št.	%	Št.	%	Št.	%
Se strinjam	16	28	13	24	15	26	19	36	14	28
Se delno strinjam	25	45	17	31	29	49	26	49	21	42
Se ne strinjam	15	27	15	45	11	25	8	15	15	30

Tabela 17: Kako bi se opredelili do trditve, da je s smrtjo konec življenja?

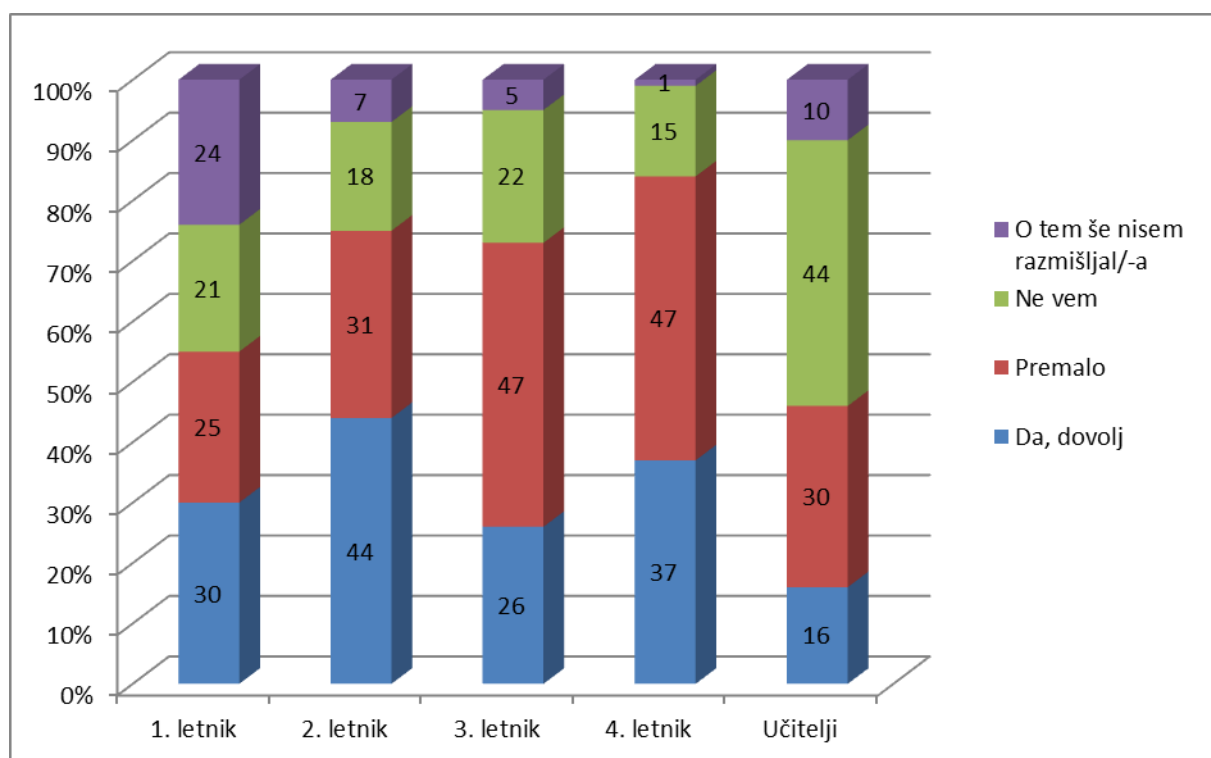
Graf 17: Kako bi se opredelil do trditve, da je s smrtjo konec življenja?

V največjem odstotku se anketirani dijaki 1., 3. in 4. letnika ter anketirani učitelji delno strinjajo, da je s smrtjo konec življenja, medtem ko se največ anketiranih dijakov 2. letnika s to trditvijo ne strinja.

18. Menite, da izobraževanje v programu zdravstvena nega posreduje dovolj informacij oz. znanja za zdravstveno nego umirajočega?

	1. letnik		2. letnik		3. letnik		4. letnik		Učitelji	
	Št.	%	Št.	%	Št.	%	Št.	%	Št.	%
Da, dovolj	17	30	24	44	15	26	20	37	8	16
Premalo	14	25	17	31	27	47	25	47	15	30
Ne vem	12	21	10	18	13	22	9	15	22	44
O tem še nisem razmišljal/-a	13	24	4	7	2	5	3	1	6	10

Tabela 18: Menite, da izobraževanje v programu zdravstvena nega posreduje dovolj informacij oz. znanja za zdravstveno nego umirajočega?

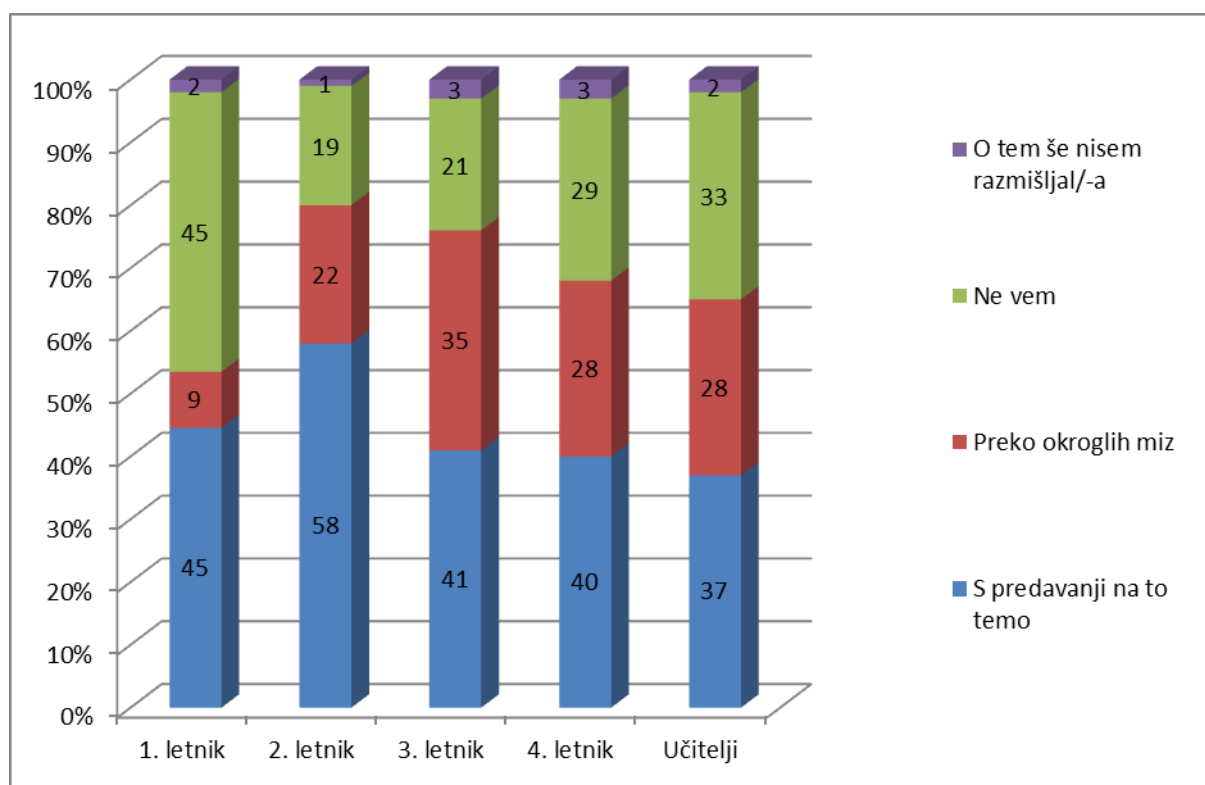
Graf 18: Menite, da izobraževanje v programu zdravstvena nega posreduje dovolj informacij oz. znanja za zdravstveno nego umirajočega?

Najpogosteje anketirani dijaki 1. in 2. letnika menijo, da program zdravstvene nege posreduje dovolj informacij oz. znanja za zdravstveno nego umirajočega, dijaki 3. in 4. letnika pa menijo ravno nasprotno. 44 % anketiranih učiteljev se glede tega vprašanja ni moglo opredeliti.

19. Kako menite bi se lahko v današnji družbi več pogovarjali o umiranju in smrti?

	1. letnik		2. letnik		3. letnik		4. letnik		Učitelji	
	Št.	%	Št.	%	Št.	%	Št.	%	Št.	%
S predavanji na to temo	31	45	37	58	33	41	31	40	29	37
Preko okroglih miz	6	9	14	22	28	35	22	28	22	28
Ne vem	30	45	12	19	17	21	23	29	26	33
O tem še nisem razmišljal/-a	1	2	1	1	3	3	2	3	2	2

Tabela 19: Kako menite bi se lahko današnji družbi več pogovarjali o umiranju in smrti?

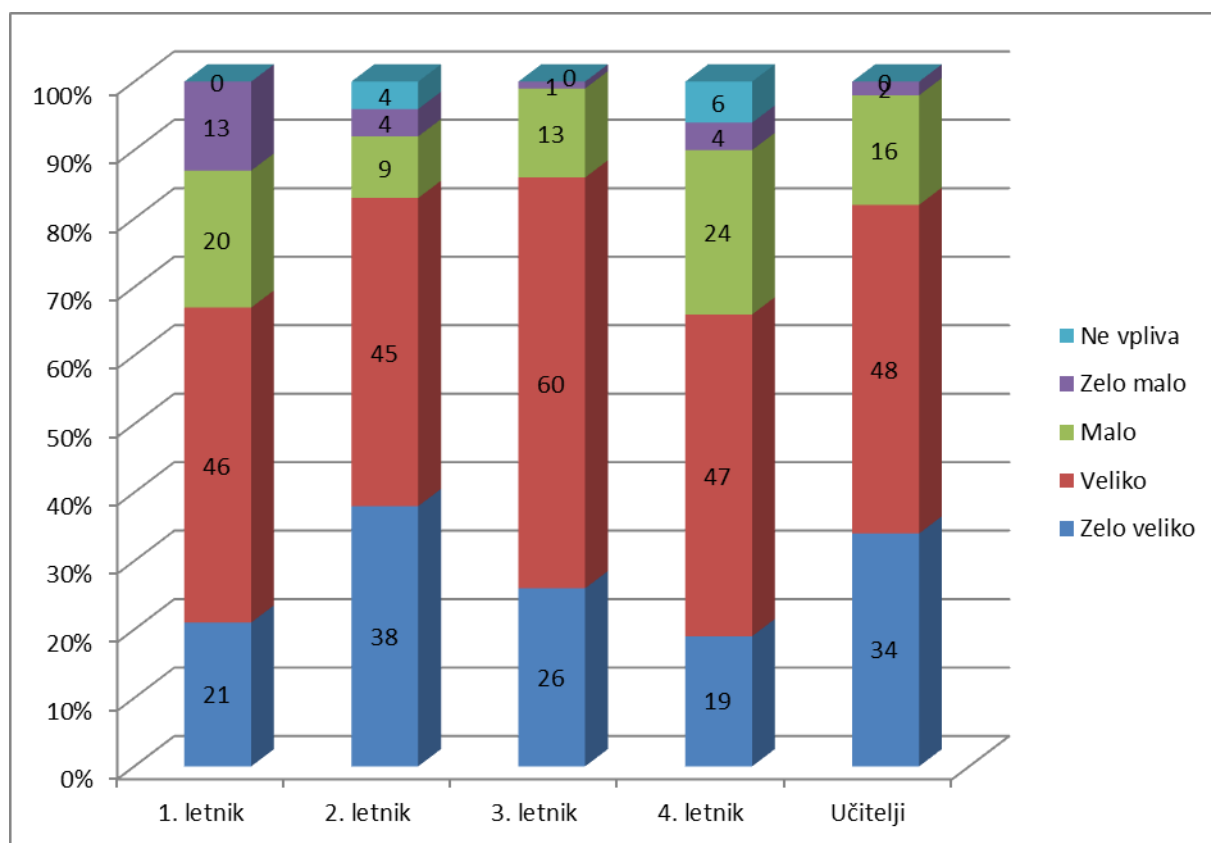
Graf 19: Kako menite bi se lahko v današnji družbi več pogovarjali o umiranju in smrti?

Iz grafa je razvidno, da so anketirani dijaki posameznega letnika in anketirani učitelji najpogostejše mnenja, da bi se o umiranju in smrti v današnji družbi več pogovarjali, če bi bilo na to temo več pogovorov.

20. Koliko po vašem mnenju vpliva vera oz. verovanje na odnos do umiranja in smrti?

	1. letnik		2. letnik		3. letnik		4. letnik		Učitelji	
	Št.	%	Št.	%	Št.	%	Št.	%	Št.	%
Zelo veliko	12	21	21	38	15	26	10	19	17	34
Veliko	26	46	25	45	35	60	25	47	24	48
Malo	11	20	5	9	11	13	13	24	8	16
Zelo malo	6	13	2	4	1	1	2	4	1	2
Ne vpliva	0	0	2	4	0	0	3	6	0	0

Tabela 20: Koliko po vašem mnenju vpliva vera oz. verovanje na odnos do umiranja in smrti?

Graf 20: Koliko po vašem mnenju vpliva vera oz. verovanje na odnos do umiranja in smrti?

Iz grafa je razvidno, da so anketirani dijaki od 1. do 4. letnika in anketirani učitelji najpogosteje mnenja, da ima vera oz. verovanje velik vpliv na odnos do umiranja in smrti.

3.5 Intervjuji

V nadaljevanju sledijo intervjuji, ki sva jih opravile z ljudmi, ki so na različne načine povezane z umiranjem in smrtjo. Intervjuji si sledijo po vrstnem redu, tako kot so bili časovno izvedeni.

3.5.1 Intervju z gospo Metko Klevišar, dr. med. in gospo Julko Žagar, dr. med.

Intervju je bil opravljen v prostoru Doma sv. Jožef Celje, 9. 12. 2013 z namenom da se поблиže predstavi Slovensko društvo Hospic.

1. Kaj svetujete današnji družbi, kako ravnati, da umiranje in smrt ne bi bili tabu tema?

Zelo pomembno je, da se o tem pogovarjamo. Mi vsi smo se ali pa se še bomo srečali z umiranjem in smrtjo. Starejši se z mladimi sploh ne pogovarjajo o tej temi in zato se kasneje pojavijo travme pri mlajših. Zato so pomembni pogovori. Prihajam iz družine, kjer smo se o tej temi veliko pogovarjali. Seveda je težko, če je zate smrt neka velika groza, potem boš vsekakor šel stran, se o tem ne boš pogovarjal, te bo strah. Toliko, kolikor je smrt težka, je tudi lepa. To je del življenja, pomemben del življenja. Če imamo te stvari urejene, potem se smrti ne bojimo.

2. Kako mi dijaki Srednje zdravstvene šole Celje lahko aktivno sodelujemo v celjskem društvu Hospic?

Tu v Celju vodi društvo Hospic ga. Hedvika Zimšek in mislim, da bi se kot prostovoljci lahko vključili. Morali bi se povezati z njo. Zagotovo pa bi se lahko povezali in vključili.

3. Od kod se Slovensko društvo Hospic financira ali samo od donacij ali dobiva tudi finančna sredstva od Zavoda za zdravstveno zavarovanje in občin?

Financira se nekaj iz donacij, nekaj malega iz članarine, od Ministrstva za zdravje, ministrstva za delo, družino, socialne zadeve in enake možnosti ter tudi od mestne občine, nekaj pa od seminarjev. Kljub vsemu pa je tega denarja vedno premalo.

4. Ali Hospic pomaga samo umirajočim bolnikom ali tudi hudo bolnim in poškodovanim, pri katerih se pričakuje ozdravitev?

Načeloma naj bi samo umirajočim, čeprav se tudi zgodi, da gre človek iz Hospica domov.

5. Na kakšen način Hospic pomaga umirajočim?

Prvo moraš začutiti oz. ugotoviti, kaj bolnik potrebuje, najprej moraš biti ob človeku, mu biti na razpolago, bolnik bo sam pokazal, kaj potrebuje, samo razumeti moraš, svojcem moraš dovoliti da so žalostni, da se izpovejo, da povedo, kaj jih teži. Svojcem moramo pokazati pot, da najdejo način, da se z umirajočim pogovarjajo.

6. Ali ste znanje dobili iz izkušenj ali še kje drugje?

Veliko sem prebrala, izvedela tudi iz predavanj, in to moraš upoštevati v praksi, vendar pa razmisliti kdaj in kje.

Slika 1: Intervju z gospo Metko Klevišar in gospo Julko Žagar (9. 12. 2013)

3.5.2 Intervju z gospo Jožico Hafner

Intervju je bil izveden 11. 12. 2013 na domu raziskovalk z namenom ugotoviti, kakšno je njeno mnenje glede umiranja in smrti, saj se kot novinarka srečuje z ogromnim številom ljudi in se je v življenju že velikokrat srečala z umiranjem in smrtjo.

1. Se nama na začetku lahko predstavite.

Sem Jožica Hafner, stara 59 let, še vedno v službi, srečujem se z ljudmi različnih starosti in izobrazbe, na vseh regijah: v mestu, podeželju, z zelo izobraženimi in manj izobraženimi ljudmi.

2. Ali sta vam umiranje in smrt tabu temi?

Ne, umiranje in smrt mi nista tabu temi, ker izhajam iz družine, ki je verna in smo doživljali smrt svojih bližnjih, ko smo bili še otroci. To so bili bližnji, ki smo jih imeli zelo radi in smo se s težavo poslovili od njih, mogoče, ker smo jih imeli radi, pa tudi, ker so nas starši pripravili, da jim po smrti ne bo nič hudega in bodo nekje še vedno z nami.

3. Ali se v vaši primarni in sekundarni družini kdaj pogovarjate o umiranju in smrti?

O smrti se pogovarjamo, pogovarjamo se starejši, z otroki ne. Seveda je to del življenja, kadar to prinese situacija, na primer ob smrti staršev ali smrti starih staršev in seveda o njihovem umiranju. Otrokom poskušamo povedati, kot so meni moji starši, da to ni nekaj hudega, groznega, čeprav zgleda tako.

4. Ali ste verni in če ste koliko po vašem mnenju vera oziroma verovanje vpliva na odnos do umiranja in smrti?

Sem verna in mislim, da vera vpliva na odnos do smrti. Verjetno človek veliko lažje sprejme umiranje in smrt, če je veren, saj se zaradi smrti življenje človeka ne konča, ker ima dušo in nekako se mi zdi, da je človek v svojih delih in spremembah živi naprej.

5. Torej menite, da je duša neumrljivo bistvo človeka?

Ja, mislim, da je.

6. Ali bi se po vašem mnenju starši morali pogovarjati o umiranju in smrti kot o delu življenja s svojimi otroki že v zgodnjem otroštvu?

Ja, mislim da bi se morali vendar ne na tak način, da jim vzbujajo strah ali odpor, ampak kot, da je smrt nekaj naravnega seveda je to težko. Največkrat je lažje, če sta umiranje in smrt v družini. Lahko tudi da ne, odvisno je od staršev, kako to sprejemajo. Poznam družine, ki se jim zdi to grozno in družine, ki se jim zdi smrt nekaj običajnega. Mislim, da bi morali staršem nekdo razložiti, kako to predstaviti otrokom.

7. Kaj pa družba? (inštitucije, šole, vrtci, služba...)

Mislim, da vse vzgojno-izobraževalne ustanove lahko vključijo v izobraževanje pogovor o smrti, seveda če tema nanese na to, na primer pri družboslovnih predmetih ali pri maternem jeziku, v službi pa je spet odvisno. V službi se srečujemo s smrtjo, ker žal umira vse več mladih ljudi, kolegov včasih so umirali kasneje, sedaj pa umirajo že relativno zelo zgodaj.

8. Ali se bojite vašega umiranja in smrti?

Ne, za čuda se sploh ne bojim umiranja in smrti. In tudi boleznimi me sploh ni strah.

Mislim da je to zasluga staršev in pa tudi vere.

3.5.3 Intervju z gospodom Martinom Zverom

Intervju je bil izveden 11. 12. 2013 na domu raziskovalk z namenom ugotoviti, kakšno je njegovo mnenje glede umiranja in smrti, saj se kot teolog, pravnik in pesnik srečuje z ogromnim številom ljudi in se je v življenju že srečal z umiranjem in smrtjo.

1. Se nama na začetku lahko predstavite.

Sem Martin Zver, teolog, pravnik, pisatelj, pesnik, sicer pa upokojenec.

2. Ali sta Vam umiranje in smrt tabu temi?

Nikakor, z umiranjem in smrtjo sem se srečal že zelo zgodaj, saj smo bili velika družina, umrl mi je bratec, oče, mati, teta s smrtjo sem se pogosto srečeval.

3. Ali se v vaši primarni in sekundarni družini kdaj pogovarjate o umiranju in smrti?

Da, umiranje in smrt je del življenja, zato se pogovarjamo o njej.

4. Ste verni in če ste, koliko po vašem mnenju vera oziroma verovanje vpliva na odnos do umiranja in smrti?

Da, sem veren. Vera zelo vpliva na odnos do smrti in umiranja ter lahko mnogim tudi pomaga, da lažje te težke trenutke prebolijo s sabo in svojim življenjem.

5. Ali menite, da je duša neumrljivo bistvo človeka?

Menim, da duša je posameznega človeka je umrljiva, da pa je vesoljni duh neumrljiv.

6. Ali bi se po vašem mnenju starši morali pogovarjati o umiranju in smrti kot o delu življenja s svojimi otroki že v zgodnjem otroštvu?

Prav gotovo je prav, da to otroci vedo, tudi, če se nočemo o tem pogovarjati pridejo otroci slej ko prej v stik s temi vprašanji in je prav, da jim to razložimo na pravilen način.

7. Kaj pa družba?

Mislím, da se premalo pogovarjajo o razsežnosti, da se življenje konča s smrtjo, in bilo bi prav, da se o tem več pogovarjamo, saj nam misel na smrt da tudi razumeti življenje.

7. Ali se vi bojite vašega umiranja in smrti?

Mislím, da ni človeka, ki se ne bi bal umiranja in smrti. To je sestavni del življenja. Ljudje bi želeli živeti večno, ampak smrt je vedno in vsakega na nek način strašila. To se mi zdi normalno, saj smo ljudje in ne duhovi.

3.5.4 Intervju z gospo Emo Kovač

Intervju je bil opravljen 7. 2. 2014 v Srednji zdravstveni šoli Celje z namenom ugotoviti pogled matere na umiranje in smrt, katere sin je naredil samomor.

1. Lahko poveste nekaj o sebi in vaši družini.

Sem Ema Kovač, prihajam iz Laškega, imam 5 otrok, imela sem jih 6. Moj takrat 17-letni sin je leta 2005 naredil samomor.

2. Kako ste doživljali smrt, kako so jo doživljali otroci in mož?

Bilo je zelo težko, nekaj časa je sploh nismo dojemali, potem pa je kar dolgo časa trajalo, da smo se spet sestavili skupaj.

3. Ali ste si kdaj očitali smrt ali ste jo predvideli?

Seveda so se pojavljala vprašanja, kaj sem spregledala, kako sem ga narobe vzgajala, kaj bi še lahko naredila. Smrti nisem predvidela, nikoli nisem imela takih občutkov, seveda včasih smo se sporekli, ampak nikoli nisem pomislila na kaj takega.

4. Ste imeli občutek krivde?

Seveda, to jo ima verjetno vsak, bilo je zelo težko.

5. Ali ste imeli občutek, da vas ljudje iz vaše okolice drugače obravnavajo ali celo obsojajo?

Ja, sploh moj način žalovanja, ker se nisem oblačila v črno in nisem marala poslušati vseh, ki so me kar naprej tolažili, tega nisem potrebovala.

6. Kako živite z dejstvom, da vaš sin ni več fizično prisoten ob vas?

Na začetku je bilo zelo težko gledati njegove vrstnike, kako prihajajo iz avtobusa, njega pa ni... potem smo se na to navadili, ostala pa je neka praznina v nas, ki verjetno ne bo nikoli izginila.

7. Ali ste zaznali pri njem suicidalne znake pred tragičnim dogodkom in če ste, kakšni so bili?

Ne.

8. Ali je kdaj prej govoril o samomoru in ali menite, da je imel sliko o samomoru že iz otroštva?

Mislím, da ne.

9. Koga ali česa ste se oprijemali v tistih težkih trenutkih, kdo vam je pomagal zaživeti naprej?

Svojci na začetku ravno ne, takrat smo bili vsi pretreseni in nismo zmogli tolažiti še drug drugega, pomagali so mi moji prijatelji, ki se jim je dalo poslušati mojo zgodbo znova in znova. Zelo pa sem hvaležna prijateljici, ki mi je rekla, naj se zdaj neham jokati, naj vstanem, saj imam še pet otrok in z njimi naredim tisto, kar pri sinu nisem mogla, to mi je pomagalo, da sem se pobrala.

10. Verjamete, da je smrt le prehod v drugo obliko življenja na drugi frekvenci, da je trenutek smrti popolnoma enkraten, lep, pomirjujoč doživljaj, ki ga občutimo brez strahu in tesnob, kot je to dejala dr. Elisabeth Kübler-Ross?

Po tem, več ne vem, kaj naj verjamem, mislim in upam pa, da je tako.

Na koncu pa naj še dodam. Tista mati, ki stoji pred odprtim grobom lastnega otroka, ki prestopi vso agonijo, ki pride z izgubo, postaja močna in pokončna. To je dediščina nas mater, ki nas je življenje zaznamovalo na tak način. Mnogokrat se nam zgodi, da nam ravno ti otroci, ki so pred nami odšli v večnost, pomagajo bolj polno in prav živeti.

Slika 2: Gospa Ema Kovač, Sanja Seničar in Klavdija Brezovšek (7. 2. 2014)

3.5.5 Intervju z gospodom Francem Vindišarjem, dr. med

Intervju s strokovnim direktorjem Splošne bolnišnice Celje je bil opravljen v prostoru celjske bolnišnice 11. 2. 2014 z namenom ugotoviti, kako zdravnik, ki se poklicno tudi sreča z umiranjem in smrtjo, gleda nanjo.

1. Se nama lahko na začetku predstavite.

Moje ime je Franc Vindišar, sem strokovni direktor Splošne bolnišnice Celje. Po izobrazbi sem pa kirurg.

2. Kaj za vas pomeni umiranje in smrt?

Za mene je to končni del življenja, naravni proces, do katerega mora priti, in želja vsakega je, da pride na čim lažji in hiter način.

3. Ali sta po vašem mnenju umiranje in smrt tabu temi?

Mislím, da je to v Sloveniji še vedno tabu temi, čeprav se nekatere nevladne organizacije trudijo, da bi bilo tega čim manj. Poznam delovanje Hospica in mislim, da je to pravi način, ki vodi v rešitev tega.

4. Kaj bi po vašem mnenju lahko naredili, da bi se o tej temi več pogovarjali?

Mislím, da bi se že v obdobju izobraževanja morali o tem pogovarjati, ker potem, ko pride do smrti v družini, to ljudi preseneti. Seveda pa pogrešamo oddaje, pogovore o tem. O tem se pogovarjajo v polnočnih klubih, takrat, ko gleda televizijo 2 % ljudi. Zakaj tega ni ob osmih ko je najbolj udarno, ne vem, mislim, da bi to tja sodilo.

5. Se zdravstveni delavci radi udeležujejo predavanj na to temo?

Moram priznati, koliko jaz poznam, je bilo predavanje o paliativni oskrbi in se jih je prijavilo zelo veliko, tako, da interes je. Upam pa, da bo tudi mogoče, da še enkrat uvedejo, da se ne stimulira pogovorov, razprav o tem. Tudi zdravstvena zavarovalnica, od katere smo odvisni, nam ne sledi.

6. Ali imate v SBC oddelek za paliativno oskrbo?

Ne, oddelka za paliativno oskrbo nimamo, nekako pa imamo v načrtu, da nekaj podobnega ustanovimo. Imamo pa na nekaterih oddelkih organizirano akutno obravnavo, kar je sicer nekaj drugega. Imamo načrte, smo jih tudi že predstavili. Upam, da se v mojem mandatu to realizira in omogoči nekaj postelj za ta namen.

7. Verjamete, da je smrt le prehod v drugo obliko življenja na drugi frekvenci, da je trenutek smrti popolnoma enkraten, lep, pomirjujoč doživljaj, ki ga občutimo brez strahu in tesnob, kot je to dejala dr. Elisabeth Kübler-Ross?

Jaz smrt dojemam kot konec. Ne vem, da bi potem še živel v neki drugačni obliki. Tu ostaja filozofsko vprašanje, kako je po smrti. Mislím, da je to stvar vsakega posameznika, kako to dojema.

3.5.6 Intervju z gospo Majo Hrastnik

Intervju je bil opravljen 13. 2. 2014 v Srednji zdravstveni šoli Celje z namenom ugotoviti, kako oseba, ki je zbolela za neozdravljivo boleznijo po bolezni, gleda na umiranje in smrt.

1. Se nama na začetku lahko predstavite.

Sem Maja Hrastnik. Delam v pisarni, vendar me to delo utruja, zelo rada slikam. Pred nekaj leti sem zbolela za rakom na medenici.

2. Kakšne so bile vaše prve misli, ko ste izvedeli za diagnozo rak?

Šok. Nisem želela govoriti o tem, ves čas sem ostajala pozitivna, čeprav sem veliko časa o tem razmišljala. Čas od trenutka, ko sem izvedela za diagnozo rak, pa vse do operacije sem ves čas, to je bil poseben čas v mojem življenju, želela uživati. Prirejala sem zabave in se družila z ljudmi, ki jih imam rada in mi veliko pomenijo. Poslušala sem hitro, živahno, glasno glasbo. Tišine nisem prenesla. Onkologinja v Ljubljani mi je povedala, da je potrebna nujna operacija, da mi rešijo življenje, vendar da bom po operaciji hroma od pasu navzdol, kratka, da bom preostanek svojega življenja na invalidskem vozičku. V tem trenutku se mi je svet sesul, kajti svoje življenje sem sanjala drugačno, želela sem plesati sambo in plavati z delfini. Zato sem na steno risala delfine in iskala rešitev, ali v svetu operirajo tumor medenice brez posledic ali ne. Ni mi bilo treba daleč, v Avstriji so me operirali večkrat, in to, uspešno brez posledic. Po operaciji sem si uresničila željo in plavala z delfini, plešem tudi sambo. Povedati moram, da sem razočarana nad slovenskim zdravstvom, da so mi že v samem startu zastavili črn scenarij brez upanja.

3. Ko se je pojavilo vprašanje, kako naprej, kdo vam je najbolj stal ob strani?

Moja družina in prijatelji so mi stali ob strani. Ne vem, če bi ta boj dobila brez njih. Tudi njim ni bilo lahko.

4. Kaj svetujete ljudem, ki doživljajo podobne situacije?

Ostanite pozitivni do konca, delajte, kar vas veseli, ne glede na končni izid, iščite še druge možnosti in ne dovolite, da črn scenarij ostane črn.

5. Ste kdaj pomislili na smrt?

Pomislila sem, vendar pa o tem nisem želela govoriti, in tudi drugim nisem dovolila.

6. Česa vas je bilo najbolj strah?

Da bo operacija neuspešna in ne bom mogla več hoditi.

7. Verjamete, da je smrt le prehod v drugo obliko življenja na drugi frekvenci, da je trenutek smrti popolnoma enkraten, lep, pomirjujoč doživljanj, ki ga občutimo brez strahu in tesnob, kot je to dejala dr. Elisabeth Kübler-Ross?

Da in ne. Ni konca življenja, ne vemo pa, če je tako idealno.

Slika 3: Gospa Maja Hrastnik, Sanja in Marija Seničar (13. 2. 2014)

3.5.7 Intervju z gospo Alenko Tacol

Intervju z univerzitetno psihologinjo je bil opravljen v Srednji zdravstveni šoli Celje 14. 2. 2014 z namenom ugotoviti, kakšen je pogled psihologa na umiranje in smrt.

1. Se nama lahko na začetku predstavite.

Sem Alenka Tacol psihologinja, delala sem kot šolska svetovalna delavka in profesorica psihologije ter kot zunanja strokovna sodelavka nacionalnega inštituta javnega zdravja, kjer še delam v programu za mlade učitelje. Nekaj časa sem sodelovala s Hospicem.

2. Kaj pa vas je spodbudilo za študiji psihologije?

Vedno me je zanimal človek, njegovo čustvovanje, njegovo vedenje pod vplivom čustev. Že v gimnaziji sem se podala v te vode, čeprav sem veliko razmišljala o slikarstvu.

3. Kaj po vašem mnenju pomeni biti zdrav?

Biti zdrav pomeni biti duševno in telesno zdrav, celostno zdrav. Vsaka definicija je usmerjena v popolnost. Seveda pa težko dosežemo stoo odstotno zdravje. Vendar pa po mojem mnenju lahko dosežemo to.

4. Kako naj po vašem mnenju sprejmemo neozdravljivo bolezen, se borimo in živimo z njo?

Neozdravljivo bolezen je težko sprejeti, seveda pa obstajajo določene faze. Prva faza je gotovo šok in tako naprej, v začetku vsekakor poskušamo bolezen zaustaviti, ko pa pridemo v fazo, ko je konec neizpodbiten, pa mislim, da je dobro, če človek to lahko sprejme in kot pravijo ne dodajajo dneva življenju, ampak življenju dneve, seveda rabi ljudi, ki ga podpirajo, duhovno oskrbo, to se mi zdi pomembno, takrat je pomembno, da skuša še tisto, kar mu je ostalo, kvalitetno preživeti.

5. Menite, da bi lahko držala definicija, da misli zdravijo bolj kot pa terapija, zdravljenje?

Mislím, da je vsekakor pomembno upanje, nekatere vrste terapije bi zavrníla, čeprav je težko govoriti o tem, ko si zdrav. Razmišljam o kemoterapiji, ki ubija tudi zdrave celice, in kažejo raziskave kažejo, da ni ravno tako dobra in koristna. Vsekakor je pomembno, da upamo in razmišljamo pozitivno.

Slika 4: Gospa Alenka Tacol, Marija in Sanja Seničar (14. 2. 2014)

6. Kaj bi vi kot psihologinja svetovali ljudem z neozdravljivimi boleznimi?

Dodati dnevom, ki so jim ostali, smisel, kvaliteto. Vsekakor bi svetovala upreti se na svoje bližnje, vzpostaviti z njimi čim boljše odnose. S tem se ukvarja paliativna oskrba, ki zelo veliko dela na celostni oskrbi človeka. V Sloveniji se je paliativna oskrba začela zelo razvijati. Dobro se je obrniti na Hospic.

7. Verjamete, da je smrt le prehod v drugo obliko življenja na drugi frekvenci, da je trenutek smrti popolnoma enkraten, lep, pomirjujoč doživljanj, ki ga občutimo brez strahu in tesnob, kot je to dejala Dr. Elisabeth Kübler-Ross?

Smrt je individualno čustvo, vsak to doživi individualno in nimamo povratnih informacij. Veliko preučujejo obsmrtna doživetja ob infarktih, ampak to ni isto in zato bi težko dala tu odgovor, tu je zelo individualno pogojeno, kako je vsak posamezno pripravljen, ljudje, ki verujejo, drugače doživljajo smrt kot pa neverni, odvisno je tudi od tega, kako smo sami spravljeni s seboj.

3.5.8 Intervju z gospo mag. Vesno Papugo

Intervju s soustanoviteljico sodobne intenzivne terapije kirurških strok v Splošni bolnišnici Celje je bil opravljen 17. 2. 2014 z namenom ugotoviti, kako gospa, ki ima vsakodnevno opravka z umirajočimi, gleda na umiranje in smrt.

1. Se nama lahko na začetku predstavite.

Sem dr. Papuga, anesteziolog, hkrati sem tudi specialist intenzivne medicine, imam dve specializaciji, delam na tem področju praktično že 30 let.

2. Menite, da so zdravstveni delavci dovolj izobraženi za delo z umirajočimi?

Mislím da ne. Potrebujemo veliko več stika s takimi ljudmi, ker je z njimi težko vzpostaviti stik, z njimi je težko delati.

3. Kako menite bi lahko dosegli, da bi se današnja družba več pogovarjala o umiranju in smrti?

Mislím, da je potrebna edukacija v smislu pogovora, okroglih miz na to temo. Ker sem mnenja, da današnji zdravstveni delavci sploh ne vedo, kaj je definicija umiranja, sploh ne znajo prepoznati bolnikov, ki umirajo. Bolnik lahko umira zadnje štiri ure, lahko pa zadnji dve leti.

4. Koliko po vašem mnenju vpliva vera oz. verovanje na odnos do umiranja in smrti?

Mislím, da je to osebni pristop vsakega posameznika v verovanje do življenje po smrti. Težko je to povedati, ker to nosi posameznik v sebi. Tudi, če ne hodiš v cerkev, še ne pomeni, da nisi veren, gre za stvar interpretacije, pomembno je, kaj čutiš v srcu.

5. Kaj pa medicina in smrt?

Pomembno je prepoznati bolnikovo željo. Težko je gledati otroka, ki umira, trpi iz dneva v dan, mesece in mesece, mi zaradi svojih tehnoloških možnosti pikamo tu in pikamo tam, pa tubus noter, ne vem, koliko operacij takšni otroci doživijo, ker starši mislijo, da otrok mora preživeti. Do kod medicina lahko gre, to je sedaj vprašanje. Tehnološko lahko gre, lahko raztegne življenje, je pa vprašanje kvalitete življenja. Ali je to pravo življenje? Ali je želja otroka, da se gre igrat, pa si želi igrati s svojimi sovrstniki, ali naj ga pustimo, ali naj bo zaprt v hiši, ker lahko umre. To je ta etična dilema v medicini, v zdravstvu.

6. Kaj pa paliativna oskrba?

V preteklem tednu sem bila na onkološkem inštitut v protibolečinski ambulanti. Tam sem se tudi srečevala z umirajočimi, tam imajo posebej oddelek za paliativno obravnavo umirajočih bolnikov, morem reči, da je to prva oblika zdravstvene nege takih bolnikov, kjer jim dejansko ponudijo mir, tišino, lajšanje trpljenja. Bolniki se na takem oddelku zadržujejo v poprečju sedem dni. Za njih skrbijo v smislu, da jim lajšajo trpljenje, to je poseben oddelek, kjer imajo poseben pristop. In od takrat gledam na smrt še z enega drugega kota, ker v medicini se borimo za življenje, v paliativni oskrbi pa nimate več življenje, moramo pustiti bolniku, da gre po svoji poti. V miru, s čim manj trpljenja.

7. Verjamete, da je smrt le prehod v drugo obliko življenja na drugi frekvenci, da je trenutek smrti popolnoma enkraten, lep, pomirjujoč doživljaj, ki ga občutimo brez strahu in tesnob, kot je to dejala dr. Elisabeth Kübler-Ross?

Ali je prehod ali ni, kot zdravstveni delavec ne bi smela govoriti, težko je dati pravi odgovor, moraš verjeti in se obnašati, da je to tako, ampak vidiš in doživiš, da pa bolniki umirajo težko, ne ravno mirno. Do sedaj težko dam odgovor.

3.5.9 Intervju z gospo Ivano Lapoši

Intervju z glavno medicinsko sestro onkološkega oddelka v Splošni bolnišnici Celje je bil opravljen 20. 2. 2014 z namenom ugotoviti, kako oseba, ki je pogosto z umirajočimi, gleda na umiranje in smrt.

1. Se nama na začetku lahko predstavite.

Marsičesa se človek zave šele takrat, ko s pogledom nazaj zaobjame življenje kot celoto. Na mladost imam lepe spomine. Odločitev o poklicni poti je dozorela tik pred vpisom v srednjo šolo. Seveda pa si takrat nisem niti malo predstavljala, kakšen bo moj stiki z življenjem in pot do ljudi. Moje delovno mesto je od vsega začetka na internem oddelku. Vrsto let kot srednja medicinska sestra, zadnje desetletje kot diplomirana medicinska sestra, zadnji 2 leti pa kot glavna medicinska sestra oddelka za hematologijo in onkologijo.

2. Zakaj ste se odločili za delo na onkološkem oddelku?

Pravzaprav je onkološki oddelek našel mene. Naraščanje števila obolelih za rakom ter tesno sodelovanje z onkološkim inštitutom v Ljubljani so onkološke bolnike pripeljali k nam. Tako sem se kar naenkrat znašla pred neozdravljivo boleznijo; minevanjem, dokončnostjo in smrtjo. Povsem nepripravljeno na tisto, kar nam prinaša življenje, katerega del je tudi trpljenje in smrt. S tem se je razgalila naša šibkost, naši lastni občutki.

3. Kje črpate energijo za delo?

Energijo, ki jo potrebujem za delo z onkološkimi bolniki, črpam najprej v moji družini in naravi. Energijo mi dajejo bolniki – to je moje osebna zorenje ob njih, to so neprecenljive življenjske izkušnje. In pa osebno izkušnja z neozdravljivo boleznijo. Zavedam se, da sem ob človeku v času, ki je izredno pomemben, ko me potrebuje.

4. Kje ste dobili znanje za to delo?

Za delo, ki ga opravljam sem, dobila največ izkušenj ob bolniku, ki se zaradi svoje bolezni sooča z negotovo prihodnostjo. Za potrebne veščine, naravnost in občutljivost pri našem delu so le redki deležni naravnih danosti in talentov. O tem nas v šoli niso učili, kako moramo osebi prisluhniti. To pa so topel človeški odnos, sočutno poslušanje, razumevanje, podpora v ranljivosti in krhkosti.

5. Kako zagotoviti zadostno znanje na področju umiranja in smrti?

Umiranje in smrt nas postavljata pred dejstvo častne minljivosti. A to neogibno kakorkoli neprijetno dejstvo moramo najprej sprejeti. Zadostno znanje ni samo nekaj, kar bi našli v knjigah. Znanje je potrebno poiskati tam, kjer ga je največ, ob naših bolnikih, delavcih, na delovnem mestu.

5. Ali menite, da bi se zdravstveni delavci morali dodatno izobraževati za delo s takšnimi bolniki?

Vsi zaposleni na oddelku potrebujemo dodatno izobraževanje, predvsem iz veščin komuniciranja z neozdravljivo bolnim, sočutnega poslušanja, dostojnega poslavljanja od življenja, razumevanja duhovnih potreb in psihološke podpore.

6. Verjamete, da je smrt le prehod v drugo obliko življenja na drugi frekvenci, da je trenutek smrti popolnoma enkraten, lep, pomirjujoč doživljaj, ki ga občutimo brez strahu in tesnob, kot je to dejala dr. Elisabeth Kübler-Ross?

Ne, s trditvijo se ne strinjam. Verjamem, da je smrt nekaj dokončnega. Je neka razsežnost, ki sega tja čez in ji življenje daje moč.

3.5.10 Intervju z gospodom dr. Stanislavom Lipovškom

Intervju je bil opravljen v prostorih Celjske škofije 21. 2. 2013 z namenom, da izveva, kako celjski škof kot predstavnik rimokatoliške vere gleda na umiranje in smrt.

1. Se nama na začetku lahko predstavite?

Rojen sem bil leta 1943 v Vojniku. Po osnovni šoli sem hodil na Srednjo šolo na Kajuh (današnja I. Gimnazijo), potem sem šel v bogoslovje, študirat za duhovnika. Potem sem bil tu v Celju kaplan. Po 4 letnih, ko sem bil kaplan, sem odšel v Rim in tam študiral, nato sem se vrnil, in bil župnik v mariborski stolnici 28 let. Zatem sem bil leta 2010 prestavljen v Celje za škofa. Sedaj upravljam še Mariborsko nadškofijo in upam, da se bo kmalu rešilo vprašanje naslednika.

2. Kakšno je Vaše mnenje o tem, ali sta umiranje in smrt tabu temi, o kateri ne govorimo, nas je strah govoriti o tem?

Ja, mogoče se res malo neradi pogovarjamo o tem, ker je zadeva na svoj način boleča. Vsak se tolaži s tem, da še ne pride na vrsto, čeprav vemo, da smo umrljivi in celo Prešeren je rekel: "odprta noč in dan so groba vrata, a dneva ne pove nobena padka, od nje nas ne obvaruje koža gladka, ne pevca pesem, ne kupi zlata... spominjaj se smrti". To so teme, ki se jih nekako izogibamo, ki so zasebno področje, bolj intimno področje, saj tudi družinskih problemov ne razlagamo. Ne vem zakaj je to tako zasebna stvar, gre za neko spoštovanje, ne le, da je tabu tema, čeprav smrt odmišljamo. Če gledamo naše medije propagirajo lepoto, moč, srečo, radost, življenje, če pa že moramo pa omenimo, da je bilo toliko žrtev, pa ta prometna nesreča. Čeprav vemo, da se vsi počasi nagibamo zatonu in to je ta temeljni zakon življenja. In to vprašanje je vedno vznemirjalo človeka v vseh časih. Vsa verstva skušajo na to tudi odgovoriti. Naša vera, krščanska vera, nas uči, da smo po Bogu ustvarjeni, da smo po božji volji prišli na ta svet. To je večni božji načrt. Sveto pismo pravi, da je vsebina naših let je 70, če smo krepki 80, vse ostalo je nagrada. Kaj je onkraj smrti, preko smrti tam pa ostane, vera, upanje in ljubezen, znanost ne more iti več dalje, znanost lahko nekaj zmeri, sklepa in izračuna, tu pa je vera, ki se naslanja na Jezusa Kristusa in on nam je povedal, da smo ustvarjeni za blaženi cilj onkraj zemeljskih stvarnosti, da se naše življenje ne konča tukaj v smrti, da je to prehod v drugo novo obliko življenje. Sveto pismo govori v podobah, pravi, da oko ni videlo, uho ni slišalo in srce ni občutilo, kar je Bog pripravil njim, ki ga ljubijo. Odpove vsaka človeška predstava. Dante je napisal krasno Božansko komedijo. Ampak gre zgolj za predstave, fantazijo. V knjigi razodetja je nekaj več napisano na to temo. Mi v cerkvi še nekako govorimo o umiranju in smrti. Pri vsaki maši se spominjamo rajnih. Pravijo, da cerkev dela veliko napak, ampak to, da smo ustanovili prvo bolnišnico, pa prve lekarne, pa prva zavetišča za reveže, nas pa to dobro rešuje.

3. Ali verni ljudje lažje sprejmejo smrt in umrejo kot pa neverni ljudje?

Stoodstotno verni čuti, da je v ljubeči božji roki, rimski pregovor je veljal, kar delaš, delaj dobro in misli na konec. Zaradi tega ne smeš biti zamorjen, ampak te mora spodbujati. Neverni pravijo, da imamo verni neke iluzije neke teorije. Lenin je dejal, da je vera opij, neka poceni tolažba, bo že kako v nebesih bo vse lepše, neverni opij, vera nas spodbuja, da še bolj

odgovorno delaš, kajti za svoje delo: boš tudi odgovarjal. Poslednji sodbi smo vsi poklicani in že prej imamo luč in tu so božje zapovedi, ki so smer, pot. Človeštvo, svet vsi mi smo pot, večni božji zakon, deli se na dva dela naravni in razodeti zakon. Delaj dobro varuj se slabega je naravni zakon. Kaj pa je hudo, kaj pa je dobro? Hitler je mislil, da dela dobro, pa je delal hudo To pomeni, da moraš imeti še neko drugo merilo, 10 božjih zapovedi ljubi boga, bližnjega in samega sebe. Jaz sem pot, resnica in življenje.

4. Kaj pa duša?

Duša je forma telesa, fizičnih, psihičnih in duhovnih funkcij in je neumrljiva. Tu je nauk cerkve, ta zdrava pamet, da se človek ravno po značajih, psihofizičnih značajih loči od drugega, tu smo na poseben način obdarjeni s temi zmožnostmi. V ozadju vsega je neumrljiva substanca, princip dogajanja, ki je velik božji dar.

5. Ali se strinjate s trditvijo, dr. Elisabeth Kübler-Ross, da je smrt le prehod v drugo obliko življenja na drugi frekvenci, da je trenutek smrti popolnoma enkraten, lep, pomirjujoč doživljaj, ki ga občutimo brez strahu in tesnob?

Ja, to pa je, trenutek smrti je lep, lahko se pojavi tudi nasmeh na ustih, vendar pa je smrtni boj lahko težek in traja. In tukaj pomaga samo vera. In takrat gre nasproti tistemu drugemu svetu, kako pa bo to, pa sveto pismo ne pove.

3.6 PRIMERJAVA REZULTATOV IN RAZPRAVA

Umiranje in smrt sta zadnji dejanji našega življenja. Z gotovostjo vemo, da bomo umrli, ne vemo pa kako, in to vzbuja strah. Umiranje pomeni dinamično stanje, stanje potekajočih bioloških dogajanj, ki je naravnano v končno prenehanje delovanja življenjsko nujnih organov. Smrt pa se nanaša na stanje po dovršenem dejanju (Šolar, Mihelič Zajec, 2007, str. 138).

Z umiranjem in smrtjo so se v najmanjšem odstotku srečali dijaki 2. letnika (67 %), v največjem pa dijaki 1. in 4. letnika (83 %). Učitelji pa so se že v 90 % srečali z umiranjem in smrtjo. Raziskava (Kogovšek, 1999, str. 50) med dijaki Srednje zdravstvene šole Ljubljana pa je pokazala, da se je z umiranjem in smrtjo srečalo že 87 % dijakov 4. letnika.

Prva hipoteza, ki se je glasila, da bodo anketirani dijaki posameznega letnika in učitelji Srednje zdravstvene šole Celje najpogosteje odgovorili, da se doma redko pogovarjajo o umiranju in smrti je bila vezana na vprašanje: Kako pogosto se doma pogovarjate o umiranju in smrti. Doma se o umiranju in smrti dijaki redko pogovarjajo. Ta odstotek znaša od 50 % do 73 %. Največ tistih, ki se doma o tej temi zelo pogosto pogovarjajo, je med dijaki 1. letnika (10 %), srednje pogosto pa prevladuje odgovor med dijaki 2. letnika (27 %). Učitelji se najpogosteje (62 %) doma redko pogovarjajo o umiranju in smrti, v 28 % pa sledijo tisti, ki se pogovarjajo srednje pogosto. Zakaj bi se o tej temi sploh pogovarjali pa je bilo največ (11 %) odgovorov med dijaki 3. letnika, da se nikoli ne pogovarjajo pa prevladujejo odgovori dijakov 4. letnika v 17 %. **Prva hipoteza je potrjena**, saj se dijaki in učitelji doma najpogosteje redko pogovarjajo o umiranju in smrti.

Na vprašanje kako pogosto se v šoli/službi pogovarjate o umiranju in smrti je bila vezana druga hipoteza, ki se glasi, da bodo anketirani dijaki posameznega letnika in učitelji Srednje zdravstvene šole Celje najpogosteje odgovorili, da se v šoli/službi redko pogovarjajo o umiranju in smrti. V šoli se prav tako najpogosteje redko tako dijaki kot učitelji pogovarjajo o umiranju in smrti, izjema so dijaki 4. letnika, ki se najpogosteje (40 %) srednje pogosto pogovarjajo o tej temi. Zelo pogost pogovor na to temo prevladuje pri dijakih 2. letnika (7 %),

da pa se nikoli o tej temi ne pogovarjajo pa je bilo največ odgovorov pri dijakih 3. letnika (21 %). **Druga hipoteza ni potrjena**, saj se dijaki 4. letnika v šoli v največjem odstotku (40 %) srednje pogosto pogovarjajo o umiranju in smrti. To je mogoče pripisati praktičnemu pouku, kjer se dijaki srečujejo z umiranjem in smrtjo ter predavanjem mi predmetu paliativna oskrba, ki ga jo poslušajo prav dijaki 4. letnika.

Največ dijakov in učiteljev redko razmišlja o svojem umiranju in smrti. Da nikoli o tej temi ne razmišljajo je največ odgovorov pri dijakih 4. letnika (24 %), zelo pogosto pa se o tej temi pogovarjajo dijaki 1. (14 %) in 2. letnika (15 %), učitelji pa samo 2 %.

Dijake in učitelje je srednje strah, ko razmišljajo o svojem umiranju. Izjema so dijaki 4. letnika, ki so kot najpogostejši (42 %) obkrožili odgovor, da jih ni strah, ko razmišljajo o svojem umiranju. Gospod Zver je povedal, da misli, da ni človeka, ki se ne bi bal umiranja in smrti. Gospa Hafner pa na isto vprašanje meni, da je ni strah umiranja in smrti. Gospa Hrastnik je ob diagnozi rak pomislila na smrt, vendar se o tej temi ni pogovarjala.

Na vprašanje česa vas je strah pri umiranju je bila vezana tretja hipoteza, ki se glasi, da bo anketirane učitelje Srednje zdravstvene šole Celje pri umiranju najbolj strah bolečine. Najpogosteje je dijake pri umiranju strah bolečine, sledi pa strah odvisnosti od drugih. **Tretja hipoteza ni potrjena**, saj so učitelji najpogosteje (31 %) odgovorili, da jih je pri umiranju strah odvisnosti od drugih.

Dijake 1. letnika in učitelje je najpogosteje pri svojem umiranju strah pred izgubo ljubljene osebe, pri dijakih ostalih letnikov pa je najpogostejši strah pred trpljenjem ljubljenih oseb.

Tako dijake posameznega letnika kot učitelje je zelo strah umiranja in smrti njihovih bližnjih. Največ odgovorov, da jih je srednje strah je pri dijakih 3. letnika (39 %) in pri učiteljih (44 %).

Pri umiranju in smrti njihovih bližnjih je dijake 1. letnika in učitelje strah, da bodo zelo težko živeli brez bližnjih, dijake 2. 3. in 4. letnika pa, da je duša neumrljiva, ki lahko po fizični smrti tudi trpi.

Na vprašanje kakšno je po vašem "dobro umiranje" se je nanašala četrta hipoteza, ki pravi, da bodo anketirani dijaki posameznega letnika in učitelji Srednje zdravstvene šole Celje najpogosteje mnenja, da je "dobro umiranje" dostojanstveno umiranje v krogu domačih. Dobro umiranje dijaki posameznega letnika kot tudi učitelji razumejo kot umiranje brez bolečin, sledi dostojanstveno umiranje in umiranje brez strahu. **Četrta hipoteza ni potrjena**, saj dijaki kot učitelji najpogosteje menijo, da je dobro umiranje umiranje brez bolečin.

Dijaki posameznega letnika bi odvisno od situacije dovolili, če bi prišlo do hude poškodbe ali neozdravljive bolezni, da se jim umetno podaljšuje življenje. Na to vprašanje pa so učitelji proti temu, da bi se jim življenje umetno podaljševalo.

Prav tako bi dijaki posameznega letnika odvisno od situacije v primeru hude poškodbe ali neozdravljive bolezni njihovim svojcem dovolili, da se jim umetno podaljšuje življenje. Pri tem so bili odstotki od 1. do 3. letnika večji v prid podaljševanja življenja pri svojcih. Zanimivo je pri učiteljih, da ne bi dovolili, da se jim umetno podaljšuje življenje, med tem ko bi svojcem kar v 46 % to dovolili.

Peta hipoteza, ki se glasi, da bodo anketirani učitelji Srednje zdravstvene šole Celje pogosteje seznanjeni v celoti o volji svojih najbližjih kot dijaki posameznega letnika, se nanaša na vprašanje ste seznanjeni o volji vaših najbližjih glede umiranja in smrti. O volji bližnjih glede umiranja in smrti so tako dijaki posameznega letnika kot učitelji najpogosteje delno seznanjeni. **Peta hipoteza ni potrjena**, saj so učitelji v 4 % v celoti seznanjeni o volji njihovih bližnjih glede umiranja in smrti, dijaki 1. in 2. letnika pa v 5 % oz. 13 %.

Na vprašanje kako bi se opredelili do trditve, da sta umiranje in smrt v današnji družbi tabu temi sta se nanašali šesta hipoteza, ki se glasi, da bodo anketirani dijaki 1. letnika Srednje zdravstvene šole Celje pogosteje opredelili umiranje in smrt za tabu temi kot dijaki 4. Letnika, in sedma hipoteza, ki se je glasila, da bodo anketirani dijaki posameznega letnika in učitelji Srednje zdravstvene šole Celje mnenja, da sta umiranje in smrt tabu tema v današnji družbi. Do trditve, da sta umiranje in smrt v današnji družbi tabu temi se dijaki posameznega letnika kot učitelji v večini delno strinjajo. **Šesta hipoteza je potrjena**, saj so se dijaki 1.

letnika pogosteje (25 %) kot 4. letnika (19 %) opredelili do trditve, da sta umiranje in smrt v današnji družbi tabu temi. **Sedma hipoteza ni potrjena**, saj so na to vprašanje večinsko odgovorili, da se delno strinjajo s to trditvijo. Raziskava (Žibert, 2006, str. 77) je pokazala, da se s trditvijo, da sta umiranje in smrt v današnji družbi tabu temi pritrdilno odgovorilo 20 %, delno se je strinjalo 50, 91 %, 29,09 % pa se s to trditvijo ni strinjalo. Dr. Lipovšek je mnenja, da se mogoče res malo neradi pogovarjamo o tej temi, prav takšnega je mnenja tudi g. Vindišar, ga. Hafner in g. Zver pa sta ravno nasprotnega mnenja, saj umiranje in smrt zanju nista tabu temi. Ga. Klevišar pa meni, da bi se v družbi morali več pogovarjati o tej temi.

Osma hipoteza se je glasila, da se bodo anketirani dijaki posameznega letnika in učitelji Srednje zdravstvene šole Celje najpogosteje strinjali s trditvijo, da je s smrtjo konec življenja, in se je nanašala na vprašanje kako bi se opredelili do trditve, da je s smrtjo konec življenja. Dijaki 1., 3. in 4. letnika ter učitelji se najpogosteje delno strinjajo s trditvijo, da je s smrtjo konec življenja, dijaki 2. letnika pa se s to trditvijo ne strinjajo v 45 %. **Osma hipoteza ni potrjena**, saj se dijaki s trditvijo, da je s smrtjo konec življenja delno strinjajo oz. ne strinjajo.

Da je duša neumrljivo bistvo človeka se dijaki posameznega letnika najpogosteje delno strinjajo, učitelji pa se s to trditvijo strinjajo v 48 %. Da je duša neumrljivo bistvo človeka meni tudi ga. Hafner, medtem ko g. Zver meni, da je duša umrljiva, da pa je vesoljni duh neumrljiv.

Da izobraževanje v programu zdravstvena nega posreduje dovolj informacij oz. znanja za zdravstveno nego umirajočega, so se strinjali samo dijaki 1. in 2. letnika, dijaki 3. in 4. letnika pa so mnenja, da dobijo premalo znanja. Ker dijaki 3. in 4. letnika opravljajo praktični pouk v bolnišnici, kjer se srečujejo tudi z umirajočimi in umrlimi, so bolj kritični in objektivni do tega vprašanja. Učitelji se na to vprašanje v 44 % niso opredelilo oz. so odgovorili z ne vem. Ker je bila med anketiranimi učitelji večina tistih, ki ne poučujejo zdravstvene nege in nimajo pregleda nad temo umiranje in smrt, podatek 44 %, da ne vedo, ni presenečenje. 30 % pa jih je odgovorilo, da premalo.

Dijaki posameznega letnika in učitelji najpogosteje menijo, da bi s predavanji na temo umiranja dosegli, da bi se v današnji družbi več pogovarjali o umiranju in smrti, zato je **deveta hipoteza**, ki je bila vezana na to vprašanje, **potrjena**. Podobnega mnenja sta tudi g. Vindišar in ga. Papuga.

Deseta hipoteza se glasi, da bodo anketirani dijaki posameznega letnika ter učitelji Srednje zdravstvene šole Celje najpogosteje mnenja, da ima vera oz. verovanje velik vpliv na umiranje in smrt ter se je nanašala na vprašanje koliko po vašem mnenju vpliva vera oz. verovanje na odnos do umiranja in smrti. Da vera oz. verovanje veliko vpliva na odnos do umiranja in smrti, so mnenja tako dijaki posameznega letnika kot tudi učitelji, saj je bil to najpogostejši odgovor. **Deseta hipoteza je potrjena**, saj so dijaki posameznega letnika in učitelji pritrdilno odgovorili na to vprašanje. Pritrdilen odgovor na to vprašanje ima dr. Lipovšek, ga. Papuga, ki pravi, da je to težko povedati, ker to nosi posameznik v sebi, ga. Hafner je pritrdilnega mnenja, g. Zver pa meni, da ima vera zelo velik vpliv.

Intervjuvancem je bilo kot zadnje vprašanje zastavljeno, če verjamejo, da je smrt le prehod v drugo obliko življenja. Dr. Lipovšek je povedal pritrdilen odgovor, ga. Hrastnik se ni mogla opredeliti, izrecno proti tej trditvi pa je bila ga. Lapoši. Ga. Papuga pravi, da je težko dati odgovor, ga. Tacol, da gre za individualno čustvo in povratne informacije nimamo, ga. Kovač pa misli in upa, da je tako.

4 ZAKLJUČEK

Čeprav se nam na prvi pogled zdi, da so vprašanja v zvezi z umiranjem in smrti nepomembna, je iz najine raziskave razvidno, da je to pomembno, toda ljudje se teh tem izogibamo, ker nam je tako lažje iti skozi življenje.

V najini raziskovalni nalogi sva odkrivali, kako o umiranju in smrti razmišljajo in se pogovarjajo najini sovrstniki oz. mladostniki in učitelji. V prihodnje se bo potrebno o tej temi še več pogovarjati, kajti s smrtjo se vsak v življenju prej ali slej sreča, in če to za njega ne bo več tabu tema, se bo o njej lažje pogovarjal ter bo tako smrt lažje razumel in občutek ob izgubi ljubljene osebe bo tako lažje prenašal.

Meniva, da bi se bilo potrebno o umiranju in smrti pogovarjati na vseh stopnjah razvoja. Že v vrtcu bi bilo potrebno otrokom predstaviti smrt na njim razumljiv način, kot nekaj netravmatičnega, povsem običajnega. Iz najine raziskave je razvidno, da bi se ljudje o tej temi želeli pogovarjati, potrebujejo pa samo vodjo, da bi jih spodbudil. Meniva, da bi se vedenje družbe morala vrniti kakšnih 50 let nazaj, ko je bila smrt nekaj drugačnega, kjer so se od pokojnika poslovili dostojno, saj ni umrl v domu za ostarele s tujimi ljudmi v tujem svetu. Tudi mediji bi lahko o tej temi več pisali ter poročali in ne samo takrat, ko umre slavna osebnost. Pogovori in okrogle mize bi lahko bile ob osmih zvečer, ko televizijo gleda večji odstotek ljudi kot pa pozno zvečer.

Dobro bi bilo, da svoje občutke in čutenje umirajoči povedo ostalim bolnikom, svojcem in zdravstvenim delavcem.

Zelo zanimivo in koristno pa bi tudi bilo, če bi ljudje, ki so prestali uspešno oživljanje ali se zbudili iz kome, v kateri so doživeli, da je del njih potoval proti svetlobi, kjer so slišali glasbo in se prijetno počutili, govorili o svojih prijetnih občutkih in s tem marsikomu povrnilo izgubljeno upanje o življenju po smrti.

5 LITERATURA IN VIRI

1. Bajec, A. *Slovar slovenskega knjižnega jezika*. DZS, Ljubljana, 1994, str. 921.
2. Barbarič, S. V šoli ljubezni. Mostar, str. 33.
3. Bennett, W. J. *Moralne vrednote za mlade*. Tržič, 2006, str. 33, 35, 36.
4. Grun, A. *50 angelov za vsako leto*. Celje, 2002, str. 155.
5. Klevišar, M. *Spremljanje umirajočih*. Ljubljana, 2006, str. 32, 44, 50.
6. Kisner, N. in sod. *Zdravstvena nega*. Založba Obzorje d. d. Maribor, 1998, str. 240-2.
7. Kogovšek, D. *Srečanja s smrtjo in umirajočimi v času šolanja*. Obzor Zdr N, 1999: 33, str. 50. Pridobljeno iz:
<http://www.google.si/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&ved=0CCYQFjAA&url=http%3A%2F%2Fwww.dlib.si%2Fstream%2FURN%3ANBN%3ASI%3Adoc-S2DSFL08%2Fd4c6e2e7-20d4-4c6c-9edf-ac1f3bd471bb%2FPDF&ei=YfsgU6ecCuaX0QXA1YDgBg&usg=AFQjCNGe3TgJWFpxEJW6sj7H3zpP3Z5FbQ&bvm=bv.62922401,d.d2k> (1. 3. 2014).
8. *Leksikon Cankarjeve založbe*. Ljubljana 1973, str. 898.
9. Mello, A. *Zavedanje*. Župnijski urad Ljubljana- Dravlje, Ljubljana 1991, str. 125.
10. Pronzato, A. *Križev pot bolnika – pot upanja*. Družina. Ljubljana, 1997, str. 44.
11. Trontelj, J. *Bolnikove pravice v zadnjem obdobju življenja*. V Klemenc, Darinka in sod. (ur.) *Zdravstvena nega v luči etike*. Društvo medicinskih sester in zdravstvenih tehnikov, Ljubljana, 2003, str. 175.
12. Žibret, L. *Nasvidenje med zvezdicami, žalujoči in žalovanje v sodobni družbi*. Diplomsko delo. Ljubljana, 2006, str. 77. Pridobljeno iz:
<http://repozitorij.uni-lj.si/Dokument.php?id=5293> (1. 3. 2014).

Ves slikovni material je last raziskovalk in mentorja.

6 PRILOGA

- Priloga 1: Anketni vprašalnik o umiranju in smrti

ANKETNI VPRAŠALNIK O UMIRANJU IN SMRTI

Spoštovani!

Sva Sanja in Marija Seničar, dijakinji 2. letnika Srednje zdravstvene šole Celje. Za izdelavo raziskovalne naloge z naslovom Kako gledamo na umiranje in smrt želiva s pomočjo anonimnega anketnega vprašalnika priti do podatkov, kako dijaki programa zdravstvena nega in učitelji Srednje zdravstvene šole Celje gledajo na umiranje in smrt. Pri vsakem vprašanju je možen samo en odgovor, razen pri vprašanjih, kjer je to posebej napisano. Anketni vprašalnik je anonimen.

Datum izpolnjevanja anketnega vprašalnika: _____

Spol: M Ž

Dijaki: letnik: a) 1. letnik
b) 2. letnik
c) 3. letnik
d) 4. letnik

Učitelji: poučujem: a) splošne predmete
b) strokovne predmete
c) splošne in strokovne predmete

1. Ali ste se že srečali z umiranjem in smrtjo ?

- a) da
- b) ne

2. Kako pogosto se doma pogovarjate o umiranju in smrti?

- a) zelo pogosto
- b) srednje pogosto
- c) redko
- d) nikoli
- e) ne vem, zakaj bi se o tem pogovarjal/-a

3. Kako pogosto se v šoli pogovarjate o umiranju in smrti?

- a) zelo pogosto
- b) srednje pogosto
- c) redko
- d) nikoli
- e) ne vem, zakaj bi se o tem pogovarjal/-a

4. Kako pogosto razmišljate o svojem umiranju in smrti?

- a) zelo pogosto
- b) srednje pogosto
- c) redko
- d) nikoli
- e) ne vem, zakaj bi o tem razmišljal/-a

5. Vas je strah, ko razmišljate o svojem umiranju?

- a) da, zelo
- b) da, srednje
- c) ne
- d) o tem še nisem razmišljal/-a

6. Česa vas je strah pri umiranju? (možnih je več odgovorov)

- a) strah pred izgubo kontrole nad seboj
- b) strah pred odvisnostjo od drugih
- c) strah pred bolečino
- d) ničesar
- e) o tem še nisem razmišljal/-a
- f) drugo (napišite): _____

7. Vas je strah, ko razmišljate o svoji smrti?

- a) da, zelo
- b) da, srednje
- c) ne
- d) o tem še nisem razmišljal/-a

8. Česa vas je strah pri svoji smrti? (možnih je več odgovorov)

- a) strah pred neznanim
- b) strah pred izgubo ljubljenih oseb
- c) strah pred trpljenjem ljubljenih oseb
- d) strah pred tem, da resnično obstaja pekel
- e) ničesar
- f) o tem še nisem razmišljal/-a
- g) drugo (napišite): _____

9. Vas je strah umiranja in smrti vaših bližnjih?

- a) da, zelo
- b) da, srednje
- c) ne
- d) o tem še nisem razmišljal/-a

10. Česa vas je strah pri umiranju in smrti vaših bližnjih? (možnih je več odgovorov)
- a) da bodo med umiranjem trpeli (psihično in fizično)
 - b) da boste zelo težko živeli brez njih (brez njihove fizične prisotnosti, ljubezni in ekonomske pomoči)
 - c) kaj, če je smrt samo fizični konec človeka in duša neumrljiva, ki lahko po fizični smrti tudi trpi?
 - d) ničesar
 - e) o tem še nisem razmišljal/-a
 - f) drugo (napišite): _____

11. Kakšno je po vašem mnenju »dobro« umiranje?(možnih je več odgovorov)
- a) brez bolečin
 - b) brez strahu
 - c) dostojanstveno
 - d) umiranje v domačem okolju
 - e) umiranje v krogu domačih ne glede na okolje
 - f) o tem še nisem razmišljal/-a
 - g) drugo (napišite): _____

12. Bi dovolili v primeru hude poškodbe oz. neozdravljive bolezni, da se vam umetno podaljšuje življenje?
- a) da, vedno
 - b) da, odvisno od situacije
 - c) ne
 - d) o tem še nisem razmišljal/-a

13. Bi dovolili v primeru hude poškodbe oz. neozdravljive bolezni vaših najbližjih, da se jim umetno podaljšuje življenje?
- a) da, vedno
 - b) da, odvisno od situacije
 - c) ne
 - d) o tem še nisem razmišljal/-a

14. Ste seznanjeni o volji vaših najbližjih glede umiranja in smrti?
- a) da, v celoti
 - b) da, delno
 - c) ne
 - d) o tem se še nisem pogovarjal/-a

15. Kako bi se opredelili do trditve, da sta umiranje in smrt v današnji družbi tabu tema?
- a) s trditvijo se strinjam
 - b) s trditvijo se delno strinjam
 - c) s trditvijo se ne strinjam

16. Kako bi se opredelili do trditve, da je duša neumrljivo bistvo človeka?

- a) s trditvijo se strinjam
- b) s trditvijo se delno strinjam
- c) s trditvijo se ne strinjam

17. Kako bi se opredelili do trditve, da je smrtjo konec življenja?

- a) s trditvijo se strinjam
- b) s trditvijo se delno strinjam
- c) s trditvijo se ne strinjam

18. Menite, da izobraževanje programa zdravstvena nega posreduje dovolj znanja oz. informacij za zdravstveno nego umirajočih in umrlih?

- a) da, dovolj
- b) premalo
- c) ne vem
- d) o tem še nisem razmišljal/-a

19. Kako menite bi lahko dosegli, da bi lahko dosegli, da bi se današnja družba več pogovarjala o umiranju in smrti?(možnih je več odgovorov)

- a) s predavanji na to temo
- b) preko okroglih miz
- c) preko oddaj po TV
- d) drugo (napišite): _____

20. Koliko po vašem mnenju vpliva vera oz. verovanje na odnos do umiranja in smrti?

- a) zelo veliko
- b) veliko
- c) malo
- d) zelo malo
- e) ne vpliva

Smrt je le prehod v drugo obliko drugega življenja na drugi frekvenci, trenutek smrti je popolnoma enkraten, lep, pomirjujoč doživljaj, ki ga občutimo brez strahu in tesnobe.

Dr. Elisabeth Kübler-Ross

Za sodelovanje se vam zahvaljujemo in vas lepo pozdravlja!

Sanja in Marija Seničar